

Evaluatie verkiezingen

Evaluatie van de gecombineerde provinciale staten- en waterschapsverkiezingen van 20 maart 2019

23 mei 2019

Inhoudsopgave

1.	Inleiding	3
1.1	Leeswijzer	3
1.2	Algemeen	3
2.	Vorbereiding	5
2.1	Ervaren knelpunten en problemen	5
2.1.1	Toelichting ervaren knelpunten en problemen	6
2.2	Informatie over stemlokalen	9
2.3	Stembureaus	9
2.5	Checklist	11
2.5	Toegankelijkheid	13
2.6	Toolkit en nieuwsbrieven	13
3.	Stempassen	15
3.1	Volmachten	15
3.2	Kiezerspassen	16
3.3	Formulieren	17
3.4	Meldingen van ronselen	17
4.	Vorbereiding stembureauleden en tellers op de dag van stemming	18
4.1	Vergoedingen	18
4.2	Instructies	19
4.2.1	Instructies voorzitters	19
4.2.2	Instructies overige stembureauleden	20
4.2.3	Instructies tellers	21
4.2.4	Kennis en vaardigheden voorzitters en leden	21
4.3	PowerPoint ministerie van BZK	22
4.4	Digitale instructie	22
4.5	Controle stembureauleden	24
4.6	Brochures	24
4.7	Telinstructie	25
5.	Overig	26
5.1	Proces-verbaal	26
5.2	Digitale hulpmiddelen	26
5.3	Overige opmerkingen	26

1. Inleiding

Op 20 maart 2019 vonden de gecombineerde verkiezingen voor de leden van provinciale staten en voor de leden van het algemeen bestuur van de waterschappen plaats. In opdracht van het ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties (ministerie van BZK) heeft onderzoeksbureau Kantar deze verkiezingen geëvalueerd. Onderdeel van deze evaluatie was het uitzetten van een online vragenlijst onder gemeentefunctionarissen die belast waren met de organisatie van de verkiezingen in hun gemeente. In deze vragenlijst is gevraagd naar hoe de voorbereiding, uitvoering en afhandeling van de verkiezingen zijn verlopen.

1.1 Leeswijzer

De resultaten van de enquête zijn zowel op totaalniveau gepresenteerd als (waar relevant) uitgesplitst naar gemeentegrootte. Relevante verschillen naar gemeentegrootte zijn in het rapport benoemd.

Bij open vragen zijn de veelvoorkomende antwoorden beschreven, waarbij enkele citaten als bloemlezing in het rapport zijn opgenomen.

1.2 Algemeen

Gemeentefunctionarissen die belast waren met de organisatie van de verkiezingen in hun gemeente zijn via email uitgenodigd voor deelname aan een online vragenlijst. Wanneer er meerdere contactpersonen per gemeente waren, zijn deze allemaal benaderd met het verzoek om de vragenlijst door dezelfde persoon in te laten vullen. Het onderzoek is van tevoren aangekondigd door het ministerie van BZK en er zijn reminders verstuurd. Van de 355 gemeenten waar verkiezingen zijn gehouden voor de leden van provinciale staten en één of meer waterschappen, hebben 308 gemeenten de vragenlijst ingevuld, dit is een respons van 87%.

In alle gemeenten zijn een verkiezing voor de leden van provinciale staten en één of meer waterschapsverkiezingen gehouden. In een gemeente worden meerdere waterschapsverkiezingen gehouden indien die gemeente in de beheersgebieden van twee of meer waterschappen ligt. Daarnaast heeft er in één gemeente nog een andere stembusgang/verkiezing plaatsgevonden, namelijk voor de dorpsraad.

1.1 | Respons naar gemeentekennmerken

Gemeentegrootte		
Grote gemeenten (>100.000 inwoners)	10%	n= 30
Middelgrote gemeenten (20.000 – 100.000 inwoners)	68%	n= 210
Kleine gemeenten (<20.000 inwoners)	22%	n= 68
Aantal georganiseerde verkiezingen		
2 verkiezingen (voor provinciale staten en 1 waterschap)	79%	n= 244
3 verkiezingen (voor provinciale staten en 2 waterschappen)	17%	n= 53
4 verkiezingen (voor provinciale staten en 3 waterschappen)	3%	n= 10
5 verkiezingen (voor provinciale staten en 4 waterschappen)	0%	n= 1

Basis: alle respondenten | n= 308

In grote gemeenten zijn vaker meerdere waterschapsverkiezingen gehouden. In onderstaande tabel ziet u de verschillen tussen de gemeentegrootte en het aantal waterschapsverkiezingen.

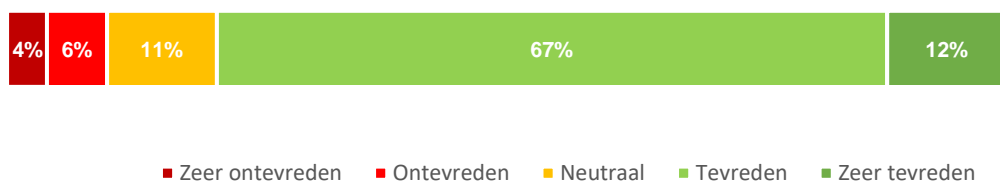
1.2 | Aantal waterschapsverkiezingen naar gemeentegrootte¹

	Groot	Middelgroot	Klein	Totaal
Twee verkiezingen (provinciale staten en één waterschap)	↓ 67%	↓ 77%	↑ 93%	79%
Meer dan twee verkiezingen (provinciale staten en meerdere waterschappen)	↑ 33%	↑ 23%	↓ 7%	21%

Basis: alle respondenten | n= 308

Over het algemeen zijn de gemeenten tevreden over het verloop van de verkiezingen, 78%² is tevreden tot zeer tevreden.

1.3 | Tevredenheid over verloop verkiezingen

Basis: alle respondenten n = 308

¹ Significante verschillen zijn aangegeven door middel van een ↑ (hoger) of ↓ (lager).

² Door afrondingsverschillen kunnen de percentages in de tekst enigszins afwijken van de som van de percentages in de grafieken.

2. Voorbereiding

2.1 Ervaren knelpunten en problemen

Bij 31% van de gemeenten zijn er geen problemen gesignaleerd bij de voorbereiding en uitvoering van de verkiezingen. Bij de andere gemeenten hadden de meest voorkomende problemen betrekking op het werven van stembureauleden/tellers (30%) en op de stemopneming in de stemlokalen (26%).

De kleine gemeenten hebben vaker geen problemen ervaren dan de middelgrote en grote gemeenten. Vooral problemen met het vinden van geschikte locaties voor stemlokalen, het werven van (voldoende) stembureauleden en tellers en problemen met de stemopneming komen relatief vaker voor in grote gemeenten.

In gemeenten waar meerdere waterschapsverkiezingen waren, is men vaker op problemen gestuit dan in gemeenten waar slechts één waterschapsverkiezing was naast de verkiezing voor provinciale staten (89% versus 64%). In de gemeenten waar meer dan twee verkiezingen waren, waren er vaker problemen met het onderscheiden van de verschillende stembiljetten, stempassen en stembussen (33% versus 11%), met de selectie van de kiesgerechtigden (27% versus 3%), en met het (al dan niet) stemmen in een willekeurig stemlokaal (23% versus 0%).

2.1 | Problemen bij voorbereiding en uitvoering van de verkiezingen naar gemeentegrootte

	Groot	Middelgroot	Klein	Totaal
Ik ben niet op problemen gestuit	↓ 17%	↓ 28%	↑ 46%	31%
Het werven van stembureauleden/ tellers	↑ 47%	↓ 31%	↓ 21%	30%
De stemopneming (het tellen) in de stemlokalen	↑ 40%	25%	↓ 22%	26%
Het vinden van geschikte locaties voor stemlokalen	↑ 53%	↓ 23%	↓ 12%	23%
Het bezorgen van kandidatenlijsten aan het adres van de kiezer	20%	16%	15%	16%
De stembiljetten, stempassen en stembussen voor de verschillende verkiezingen van elkaar onderscheiden	13%	18%	10%	16%
De selectie van kiesgerechtigden	10%	8%	7%	8%
Het doorgeven van de uitslag	3%	9%	10%	8%
Het (al dan niet) stemmen in een willekeurig stemlokaal bij de waterschapsverkiezingen indien uw gemeente in de beheersgebieden van twee of meer waterschappen ligt	↑ 7%	6%	↓ 0%	5%
Het opmaken van het register ongeldige stempassen	0%	2%	4%	3%
Het faciliteren van het indienen van ondersteuningsverklaringen	↑ 3%	↓ 0%	1%	1%
Andere problemen, namelijk...	27%	16%	15%	17%

Basis: alle respondenten | n = 308

Als 'Andere problemen' noemen gemeenten problemen met onder andere de combinatie van verkiezingen en met OSV (Ondersteunende Software Verkiezingen).

2.1.1 Toelichting ervaren knelpunten en problemen

De betrokken gemeenteambtenaren hadden de mogelijkheid toe te lichten wat de ervaren problemen precies inhielden. We geven hier een bloemlezing van de meest voorkomende problemen.

Wanneer er problemen waren met het bezorgen van kandidatenlijsten aan het adres van de kiezer wordt voornamelijk aangegeven dat deze niet op alle adressen zijn ontvangen of dat fouten zijn gemaakt met het drukken van de kandidatenlijsten.

“Verschillende adressen hebben geen kandidatenlijsten ontvangen.”

“Een aantal meldingen gekregen dat de biljetten niet waren bezorgd.”

“De bezorging van de kandidatenlijsten en de stempassen is niet geheel zonder problemen verlopen. In een bepaalde wijk waren de stempassen niet bezorgd. Dit heeft veel extra werk veroorzaakt helemaal toen de originele stempassen plots werden bezorgd terwijl er heel veel vervangende stempassen waren verstrekt. De klachten van de kandidatenlijsten waren verspreid uit de gehele gemeente. De bezorger liet later weten dat er een krat niet was verspreid, dit is later alsnog gebeurd.”

“Vlak voordat de kandidatenlijsten bezorgd zouden worden werd ontdekt dat er een lijst ontbrak op het gedrukte exemplaar. Gelukkig kon alles nog net op tijd goed gedrukt worden en bij de kiezer bezorgd.”

Wanneer er problemen waren met het werven van stembureauleden/tellers wordt voornamelijk aangegeven dat het vinden van voldoende en goede vrijwilligers lastig is.

“Het verkrijgen van bekwame stembureauleden is moeilijk. Er zou in feite een sollicitatieprocedure aan vooraf moeten gaan, maar vanwege tijdgebrek is dit niet haalbaar.”

“Het is best lastig om goede stembureauleden en tellers te krijgen. Vaak moeten mensen er een vrije dag voor nemen. Ook vinden mensen een dubbele verkiezing veel werk”

“Moeilijk om goede gekwalificeerde mensen te vinden.”

“Nadat we ons ledenbestand (alle stembureaus bezet) compleet hadden, vielen toch nog veel mensen af wegens ziekte of andere reden. Mensen zagen op tegen de e-learning (te veel info/ te lang vonden ze) en haakten soms af.”

“Weinig aanmeldingen en op het laatste moment meldingen van afwezigheid. Gevolg: schuiven met stembureauleden/vervangers last-minute benaderen kost veel tijd/energie.”

Wanneer er problemen waren met het vinden van geschikte locaties wordt voornamelijk aangegeven dat niet kan worden voldaan aan de 100% toegankelijkheidseis.

“Onvoldoende locaties aanwezig die 100% toegankelijkheid bieden.”

“De 100% toegankelijkheidseis stelt ons voor grote uitdagingen, met name in de historische binnenstad met vooral monumentale panden. Een gevel verbreden is gewoon geen optie en alternatieven zijn er niet.”

“Met de komst van de strengere voorschriften omtrent de toegankelijkheid, is het lastig stemlokalen te vinden die aan al deze criteria voldoen. Of die voldoende toegankelijk gemaakt kunnen worden.”

“Ongeveer 10% van de stemlokalen bleek niet meer, of tijdelijk niet beschikbaar te zijn. Mede vanwege de eisen aan de toegankelijkheid is het lastig om vervangende geschikte locaties te vinden.”

“In het kader van de toegankelijkheid zijn er een paar stemlokalen afgekeurd.”

Wanneer er problemen waren met de stemopneming (de telling) in de stemlokalen waren die erg divers, maar gingen ze voornamelijk over ruimtegebrek (ook door de grootte van de stembiljetten) en het handmatig tellen (foutgevoelig en tijdrovend), ook door meerdere verkiezingen.

“Deze dubbele verkiezing trekt een zware wissel op het stembureau. Een opkomst van gemiddeld 65% betekent in de praktijk een opkomst om te tellen van ongeveer 130%! Ondanks dat wij in onze gemeente werken met een dubbele ploeg en het stembureau ondersteunen met extra tellers is pas rond 01.30 uur de uitslag bekend.”

“Handmatig tellen duurt wel erg lang.”

“Twee volwaardige verkiezingen, tellen was zodoende heel veel werk.”

“De locaties zijn vaak niet geschikt voor uitvouwen van 1000 tot 1900 stembiljetten, ontbrekende ruimten”

“De stembiljetten waren weer zo groot en onhandig, dat het enorm veel tijd kost.”

“Handmatig tellen is super foutgevoelig. Centraal of niet, het blijft foutgevoelig. Het wordt echt tijd om hier stappen in te maken.”

Wanneer er problemen waren met het van elkaar onderscheiden van de stembiljetten, stempassen en stembussen voor de verschillende verkiezingen, hadden die voornamelijk te maken met verwarring over kleuren. Men associeert blauw eerder met waterschappen, maar deze kleur werd juist gebruikt voor de stempassen en de stembiljetten van de verkiezingen voor de provinciale staten.

“Vooral de blauwe kleur voor PS en de oranje kleur voor WS werd door veel kiezers als verwarrend ervaren. Stembureauleden hebben dit dan ook de hele dag aan moeten horen. Op de stembussen hebben we zoveel mogelijk met de juiste kleuren gewerkt maar ook dit mocht niet baten.”

“De kleuren die gebruikt worden komen niet overeen met de logische kleur die men verwacht. Men associeert blauw met water(schappen), maar juist blauw wordt gebruikt voor de stempassen en de stembiljetten van de provinciale staten. Dit wekt verwarring bij stemmer en stembureau lid.”

“De waterschappen hadden allen dezelfde kleur daardoor moeilijk van elkaar te onderscheiden.”

“Een aantal stembureauleden veronderstelden dat voor elke waterschap de stempas een aparte kleur zou hebben.”

Gemeenten waarbij problemen waren met het laat doorgeven van de uitslag, geven voornamelijk aan dat dit kwam doordat het tellen erg lang duurde.

“Het doorgeven van de voorlopige uitslag liet wat langer op zich wachten, waardoor er wat verwarring ontstond.”

“Er was veel drukte en er gebeurde veel daardoor is het doorgeven een beetje vertraagd.”

“Door de onverwacht hoge opkomst duurde het tellen langer dan verwacht waardoor we niet (op tijd) de voorlopige uitslagen konden doorgeven. Verder ontvingen wij van het ANP geen email met de juiste verificatiecode waardoor verwarring ontstond.”

“Het doorgeven op zich is geen probleem, maar voordat je zover bent. Kost zoveel negatieve energie.”

Wanneer er problemen waren met de selectie van de stemgerechtigden vallen die grotendeels in twee categorieën: de gebruikte software bevatte bugs of de grenzen van de waterschappen waren lastig te bepalen. Wanneer een softwarepakket bij naam genoemd wordt, betreft dit meestal Pink Roccade.

“De nieuwe software van PinkRoccade maakte het selecteren van de kiesgerechtigden van de Waterschappen problematisch.”

“De applicatie van Pink Roccade gaf veel problemen”

“De selectie van kiesgerechtigden voor de waterschappen vindt plaats op basis van een digitale kaart die met behulp van gespecialiseerde software binnen de gemeente geprojecteerd kan worden op het grondgebied van de gemeente. Discussie over panden die op of rond de geprojecteerde grens liggen is dan mogelijk. Voor reguliere verkiezingen krijgen we altijd een glasheldere verkiezingsdefinitie toegezonden door onze softwareleverancier. Met een voor ons minimale inspanning bepalen we in een paar minuten tijd wie kiesgerechtigd is en wie niet. Dit moet toch ook mogelijk zijn bij waterschapsverkiezingen. Wat mij betreft is de selectie van kiesgerechtigden voor het waterschap het moeilijkste onderdeel in de voorbereiding. Zeker bij meerdere waterschappen zoals dat bij ons het geval was.”

“Een probleem ondervonden bij het bepalen van de exacte waterschapgrens. Het betreffende waterschap kende slechts 248 kiezers. Is het niet mogelijk dat het waterschap een overzicht levert met postcodes en huisnummers van deze kiezers?”

Wanneer er problemen waren met het stemmen in een willekeurig stemlokaal hebben ze vrijwel allemaal te maken met de combinatie van verkiezingen voor meerdere waterschappen. Het betreft bijvoorbeeld verwarring door het gebruik van één kleur voor alle waterschappen³, organisatorische problemen bijvoorbeeld in het geval een zeer beperkt aantal inwoners in het beheersgebied van een ander waterschap woont. Een aantal gemeenten hadden het stemmen in een willekeurig stemlokaal beperkt tot alleen de stemlokalen binnen het beheersgebied van het waterschap, wat soms reacties opriep.

“Door het gebruik van 1 kleur stempassen voor alle waterschappen, zijn er soms per ongeluk verkeerde stembiljetten uitgeven.”

“De stempassen hebben dezelfde kleur, graag per waterschap een kleur toekennen zoals bij de stembiljetten.”

“Bij ons kon alleen gestemd worden voor de waterschappen bij een stemlokaal in het beheersgebied waar de kiezer woont. Doordat we twee beheersgebieden in onze gemeente kennen, waren er opmerkingen dat er niet in een willekeurig stemlokaal gestemd kan worden.”

“Veel stembureaus kregen geen kiezers voor een van beide waterschappen, maar moesten wel al formaliteiten hiervoor verrichten (proces-verbaal invullen, stembiljetten aanwezig zijn etc.).”

“Wij hebben 9 kiesgerechtigden voor 1 waterschap. Ik vind het lastig om kenbaar te maken dat maar 1 of 2 stembureaus beschikbaar zijn voor dat waterschap”

2.2 Informatie over stemlokalen

In 96% van de gemeenten zijn de adressen en openingstijden van de stemlokalen en de adressen en zittingstijden van de mobiele stembureaus op de vierde dag voor de stemming bij de kiezers bezorgd. In tien gemeenten (3%) is dit niet gebeurd en twee gemeenten hebben aangegeven dit niet meer te kunnen achterhalen. Bij de gemeenten die hebben aangegeven dat dit niet is gebeurd werd als reden opgegeven dat er geen gebruik is gemaakt van mobiele stembureaus.

In 95% van de gemeenten zijn in de aanloop naar de verkiezingen borden geplaatst waarop politieke partijen uitingen konden plaatsen. In zestien gemeenten (5%) is dit niet gedaan. Zij geven aan dat dit komt door bezuinigingen, dat de raad/het college dit heeft besloten of dat er een alternatief is (banners).

2.3 Stembureaus

Gemiddeld waren er 27 reguliere stembureaus per gemeente. De mediaan⁴ ligt op 18 stembureaus. Hoe groter de gemeente hoe meer stembureaus er zijn.

In gemeenten waar meer dan twee verkiezingen zijn gehouden is het aantal stembureaus hoger (gemiddeld 43 per gemeente) dan wanneer er twee verkiezingen zijn gehouden (gemiddeld 23 per gemeente). Dit was vooral in grote gemeenten het geval. Dit kan verband houden met het feit dat in grote gemeenten vaak meerdere waterschapsverkiezingen gehouden zijn en – zoals uit onderstaande tabel blijkt – in grote gemeenten sowieso meer stembureaus waren.

³ De verwarring door gebruik van één kleur voor alle waterschappen heeft raakvlakken met het thema ‘problemen met het onderscheiden van de stempassen’ (beschreven op pagina 7). Omdat sommige respondenten deze toelichting toch onder de noemer ‘problemen met het stemmen in een willekeurig stemlokaal’ hebben genoemd, zijn de betreffende citaten in dit onderdeel beschreven.

⁴ De mediaan is de ‘middelste waarde’, oftewel de waarde waarbij de helft van de respondenten een lager antwoord geeft en de helft van de respondenten een hoger antwoord. Deze maat wordt minder sterk beïnvloed door extreme waarden.

2.2 | Aantal reguliere stembureaus naar gemeentegrootte

	Groot	Middelgroot	Klein	Totaal
Gemiddeld	↑ 105	↓ 22	↓ 8	27
Minimum	49	6	1	1
Maximum	470	75	17	470
Mediaan	77	20	8	18

Basis: alle respondenten | n = 308

Gemiddeld waren 0,4 stembureaus geen reguliere stembureaus maar stembureaus op stations en mobiele stembureaus. In 73% van de gemeenten waren geen stembureaus op stations of mobiele stembureaus. In 27% van de gemeenten (n = 82) was er minimaal één stembureau op een station of een mobiel stembureau.

2.3 | Aantal stembureaus op stations en mobiele stembureaus naar gemeentegrootte

	Groot	Middelgroot	Klein	Totaal
Gemiddeld	↑ 1,7	↓ 0,3	↓ 0,1	0,4
Minimum	0	0	0	0
Maximum	6	4	2	6
Mediaan	1	0	0	0

Basis: alle respondenten | n = 308

Gemiddeld waren volgens de opgave van de gemeenteambtenaren 22 stembureaus per gemeente volledig toegankelijk voor mindervaliden, de mediaan ligt op 16 stembureaus. In een gemiddelde gemeente was 88% van de stembureaus volledig toegankelijk voor mindervaliden. In de onderstaande tabel staat een overzicht van het aantal volledig toegankelijke stembureaus per gemeente in absolute aantallen én relatief ten opzichte van het totale aantal stembureaus in die gemeente.

In drie gemeenten was er geen één stembureau volledig toegankelijk voor mindervaliden. In 45% van de gemeenten waren *alle* stembureaus volledig toegankelijk. In 3% van de gemeenten konden ze niet meer achterhalen hoeveel stembureaus toegankelijk waren voor mindervaliden.

2.4 | Aantal stembureaus per gemeente toegankelijk voor mindervaliden naar gemeentegrootte

	Groot		Middelgroot		Klein		Totaal	
	Abs.	Rel.	Abs.	Rel.	Abs.	Rel.	Abs.	Rel.
Gemiddeld	78	77%	↑ 20	87%	↓ 8	94%	22	88%
Minimum	8	14%	0	0%	1	10%	0	0%
Maximum	277	100%	75	100%	15	100%	277	100%
Mediaan	62	77%	17	95%	8	100%	16	97%

Basis: alle respondenten | n = 298

2.5 Checklist

In 99% van de gemeenten is men bekend met de checklist toegankelijkheid, twee gemeenten geven aan deze niet te kennen.

Van de 99% gemeenten die bekend zijn met de checklist toegankelijkheid heeft 93% ook gebruik gemaakt van de checklist bij de verkiezingen. Vijf gemeenten geven aan het niet te weten. In achttien gemeenten (6%) is geen gebruik gemaakt van de checklist. De redenen om geen gebruik te maken van de checklist zijn voornamelijk dat alle stemlokalen in die gemeente per definitie toegankelijk zijn, geen tijd, of dat de gemeente een externe partij de stemlokalen laat controleren.

2.5 | Waarom geen gebruik gemaakt van checklist

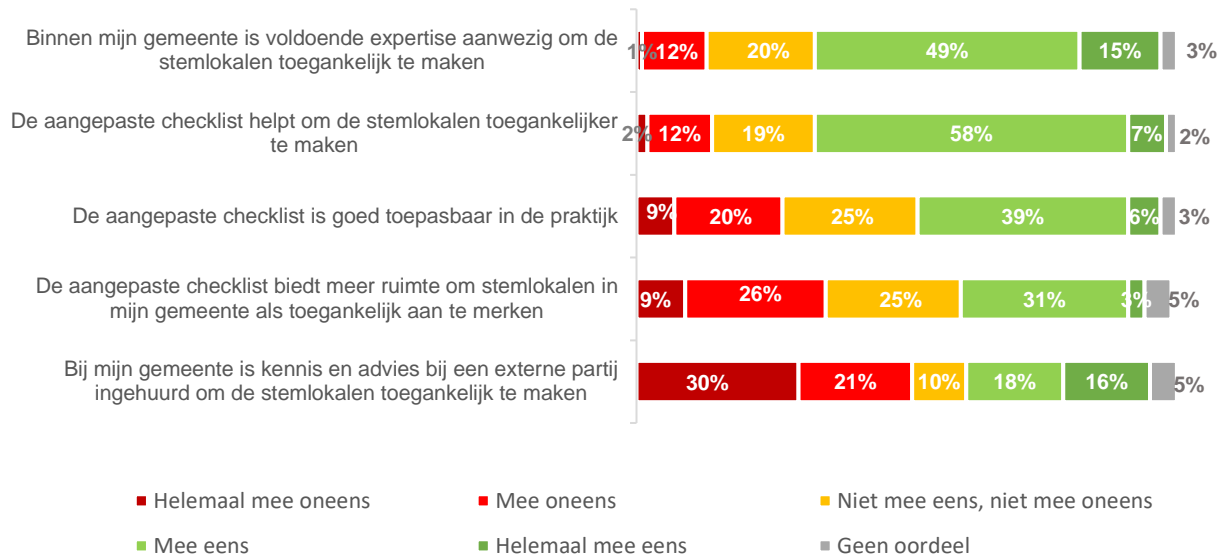
Alle stemlokalen in mijn gemeente zijn per definitie toegankelijk	n=7
Geen tijd	n=5
Er is genoeg expertise aanwezig bij mijn gemeente om de stemlokalen toegankelijk in te richten waardoor de checklist van BZK niet noodzakelijk is	n=3
Diversen	n=6

Basis: Gemeenten waarin geen gebruik is gemaakt van checklist | n= 18

Het merendeel van de gemeenten die gebruik hebben gemaakt van de checklist (64%) geeft aan dat er binnen de gemeente voldoende expertise aanwezig is om de stemlokalen toegankelijk te maken. Ook geeft 64% van de gemeenten aan dat de aangepaste checklist helpt om de stemlokalen toegankelijker te maken. 45% van de gemeenten geeft aan dat de aangepaste checklist goed toepasbaar is, 28% vindt dat dit niet het geval is. Ruim één op de drie gemeenten (34%) geeft aan dat de aangepaste checklist meer ruimte biedt om stemlokalen in de gemeente als toegankelijk aan te merken, maar ook ruim één op de drie gemeenten (35%) geeft aan dat dit niet het geval is. De helft van de gemeenten (52%) geeft aan dat ze geen kennis en advies bij een externe partij hebben ingehuurd om de stemlokalen toegankelijk te maken.

In de gemeenten waar meer dan twee verkiezingen zijn gehouden zijn gemeenteambtenaren het er vaker (helemaal) mee oneens dat de aangepaste checklist goed toepasbaar is in de praktijk (39% versus 25%). In gemeenten waar twee verkiezingen zijn gehouden is er vaker een externe partij ingehuurd om de stemlokalen toegankelijk te maken (37% versus 22%).

2.6 | Beoordeling checklist Toegankelijkheid

Basis: alle respondenten die de checklist hebben gebruikt | n = 283

2.5 Toegankelijkheid

De toegankelijkheid van de stembureaus is voornamelijk kenbaar gemaakt via de gemeentelijke website (89%) en via meegestuurd informatie met de stempas en/of kandidatenlijst (70%). In kleine gemeenten is het vaker kenbaar gemaakt via de website van de gemeente (94%) dan in grote gemeenten (80%). In grote gemeenten is het vaker kenbaar gemaakt via een telefonisch informatienummer van de gemeente (40%) dan in middelgrote (8%) en kleine gemeenten (9%). Onder 'Diversen' worden onder andere de app 'Ongehinderd' en 'Op de kandidatenlijst' genoemd.

2.7 | Manier waarop toegankelijkheid stembureaus kenbaar gemaakt

Via de website van de gemeente	89%
Informatie meegestuurd met de stempas en/of kandidatenlijst	70%
Via een huis-aan-huisblad of flyer	56%
Via een advertentie in de (plaatselijke) krant	30%
Via sociale media	29%
Via een telefonisch informatienummer van de gemeente	11%
Diversen	8%
Is niet kenbaar gemaakt, omdat alle stemlokalen binnen de gemeente per definitie toegankelijk zijn	4%

Basis: alle respondenten | n= 308

In 37% van de gemeenten zijn nog andere activiteiten ondernomen gericht op toegankelijkheid, namelijk activiteiten om kiezers met een lichamelijke, verstandelijke of zintuigelijke beperking te faciliteren bij de stembusgang. Hier worden voornamelijk dingen genoemd die erop zijn gericht het stemmen mogelijk te maken voor slechtzienden/blinden. Dit is voornamelijk gedaan in de grote gemeenten (63%) en in gemeenten waar meer dan twee verkiezingen zijn gehouden (50%). In 61% van de gemeenten zijn geen andere activiteiten ondernomen voor deze kiezers en 2% kan het niet meer achterhalen.

2.8 | Andere activiteiten ondernomen om kiezers met beperking te faciliteren, uitgesplitst naar gemeentegrootte

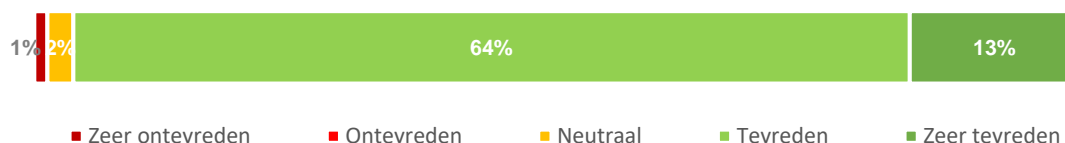
	Groot	Middelgroot	Klein	Totaal
Ja	↑ 63%	↓ 34%	↓ 35%	37%
Nee	↓ 30%	↑ 64%	↑ 65%	61%
Kan ik niet meer achterhalen	↑ 7%	2%	↓ 0%	2%

Basis: alle respondenten | n = 308

2.6 Toolkit en nieuwsbrieven

In 77% van de gemeenten is men tevreden tot zeer tevreden over de digitale toolkit die door het ministerie van BZK beschikbaar is gesteld. Vier gemeenten zijn er (zeer) ontevreden over.

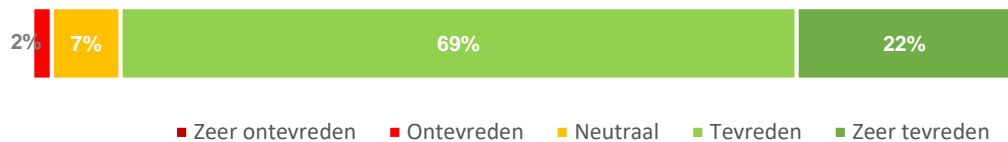
2.9 | Tevredenheid toolkit

Basis: alle respondenten n = 308

In 91% van de gemeenten is men tevreden tot zeer tevreden over de nieuwsbrief. Zeven gemeenten zijn ontevreden over de nieuwsbrief.

2.10 | *Tevredenheid nieuwsbrief*

Basis: alle respondenten n = 308

Bij de suggesties voor verbeteringen voor de digitale toolkit en de nieuwsbrief wordt voornamelijk aangegeven dat het beknopter en duidelijker kan.

3. Stempassen

3.1 Volmachten

In 92% van de gemeenten wordt een administratie van verzoeken voor schriftelijke volmachtbewijzen bijgehouden. In 6% van de gemeenten is dit niet gedaan en 2% weet het niet.

Gemiddeld zijn er in een gemeente 15 verzoeken voor een schriftelijke volmacht ten behoeve van de provinciale statenverkiezing ingewilligd, met een minimum van 0 en een maximum van 1.411. De mediaan ligt op 5. Voor de waterschapsverkiezingen zijn er gemiddeld 12 verzoeken voor een schriftelijke volmacht ingewilligd, met een minimum van 0 en een maximum van 1.356, de mediaan ligt op 4. 20% van de gemeenten heeft aangegeven het niet meer te kunnen achterhalen.

3.1 | Aantal verzoeken voor schriftelijke volmacht naar gemeentegrootte

Provinciale statenverkiezingen:

	Groot	Middelgroot	Klein	Totaal
Gemiddeld	44	16	3	15
Minimum	5	0	0	0
Maximum	233	1.411	13	1.411
Mediaan	22	6	2	5

Waterschapsverkiezingen:

	Groot	Middelgroot	Klein	Totaal
Gemiddeld	32	13	2	12
Minimum	0	0	0	0
Maximum	133	1.356	12	1.356
Mediaan	15	4	1	4

Basis: alle respondenten | n = 228

Gemiddeld zijn er 1.969 onderhandse en schriftelijke volmachtstemmen voor de provinciale statenverkiezingen uitgebracht, de mediaan ligt op 1.335. Voor de waterschapsverkiezingen zijn er gemiddeld 1.877 onderhandse en schriftelijke volmachtstemmen uitgebracht, de mediaan ligt op 1.280. Ruim een kwart van de gemeenten (28%) heeft aangegeven het niet meer te kunnen achterhalen.

3.2 | Aantal onderhandse en schriftelijke volmachtstemmen naar gemeentegrootte

Provinciale statenverkiezingen:				
	Groot	Middelgroot	Klein	Totaal
Gemiddeld	7.561	↑ 1.705	↓ 630	1.969
Minimum	3.504	0	0	0
Maximum	26.664	4.697	1.117	26.664
Mediaan	6.196	1.462	698	1.335
Waterschapsverkiezingen:				
	Groot	Middelgroot	Klein	Totaal
Gemiddeld	7.305	↑ 1.614	↓ 598	1.877
Minimum	3354	0	0	0
Maximum	27.423	4.534	1.072	27.423
Mediaan	5.830	1.386	640	1.280
Totaal:				
	Groot	Middelgroot	Klein	Totaal
Gemiddeld	14.867	3.341	1.228	3.863
Minimum	6.858	0	0	0
Maximum	54.087	9.231	2.189	54.087
Mediaan	12.026	2.883	1.348	2.621

Basis: alle respondenten | n = 222

3.2 Kiezerspassen

De aantallen die zijn ingevuld van het aantal kiesgerechtigden dat een kiezerspas heeft ontvangen lopen erg uiteen. De mediaan⁵ voor het aantal kiezerspassen van de provinciale statenverkiezingen ligt op 6. Voor de waterschapsverkiezingen ligt de mediaan op 5. 21% van de gemeenten geeft aan het niet meer te kunnen achterhalen.

3.3 | Aantal kiezerspassen provinciale statenverkiezingen naar gemeentegrootte

Provinciale statenverkiezingen:				
	Groot	Middelgroot	Klein	Totaal
Mediaan	20	6	2	6
Waterschapsverkiezingen:				
	Groot	Middelgroot	Klein	Totaal
Mediaan	11	5	2	5

Basis: alle respondenten | n = 243

⁵ Er zijn enkele gemeenten die aangeven veel verzoeken voor kiezerspassen te hebben ontvangen, waardoor het gemiddelde sterk beïnvloed wordt. Mogelijk is de vraag verkeerd geïnterpreteerd door de ambtenaren en hebben ze het aantal kiesgerechtigden opgegeven.

We tonen de mediaan. De mediaan is de 'middelste waarde', oftewel de waarde waarbij de helft van de respondenten een lager antwoord geeft en de helft van de respondenten een hoger antwoord. Deze maat wordt minder sterk beïnvloed door extreme waardes.

3.3 Formulieren

In 95% van de gemeenten is het aanvraagformulier voor een schriftelijk volmachtbewijs digitaal beschikbaar gesteld. Daarnaast is ook in 95% van de gemeenten het aanvraagformulier voor een kiezerspas digitaal beschikbaar gesteld. In twaalf gemeenten (4%) zijn geen van deze formulieren digitaal beschikbaar gesteld. De redenen waarom de formulieren niet digitaal beschikbaar zijn gesteld waren divers, maar hebben meestal te maken met technische/procedurele beperkingen of met de omstandigheid dat burgers het (makkelijker) aan de burgerbalie kunnen vragen.

3.4 Meldingen van ronselen

In twee gemeenten hebben kiezers bij de gemeente gemeld dat zij in de aanloop naar en/of op de dag van de stemming benaderd zijn om hun stem als volmacht aan een ander te geven. In 96% van de gemeenten is dit niet gebeurd en 3% kan dit niet meer achterhalen.

In twee (andere) gemeenten zijn er andere signalen ontvangen van kiezers die zijn benaderd om hun stem als volmacht aan een ander te geven. Eén gemeente geeft aan dat dit door middel van een landelijke oproep via Facebook was. In 96% van de gemeenten is dit niet gebeurd en 3% kan het niet meer achterhalen.

In de vier gemeenten waar kiezers zijn benaderd om hun volmacht aan een ander te geven, geeft één gemeente aan dat de gemeente de stembureauleden hier extra op heeft geattendeerd. De andere drie gemeenten hebben geen actie ondernomen.

4. Voorbereiding stembureauleden en tellers op de dag van stemming

4.1 Vergoedingen

Gemiddeld is de vergoeding voor de voorzitters voor de hele dag 175 euro en voor één shift 72 euro. Voor de plaatsvervangende voorzitters is de vergoeding gemiddeld 135 euro voor de hele dag en 65 euro voor één shift. De overige stembureauleden krijgen gemiddeld een vergoeding van 156 euro voor de hele dag en 77 euro voor één shift. Een teller krijgt gemiddeld een vergoeding van 37 euro. De vergoedingen voor de voorzitter voor de hele dag, overige stembureauleden de hele dag en teller (avond) liggen in kleine gemeenten lager. In de gemeenten waar twee verkiezingen zijn gehouden is de vergoeding voor de tellers hoger (38 euro) dan in de gemeenten waar meer dan twee verkiezingen zijn gehouden (32 euro).

4.1 | Gemiddelde vergoedingen stembureauleden naar gemeentegrootte (in euro)⁶

	Groot	Middelgroot	Klein	Totaal
Voorzitters hele dag	220	↑ 179	↓ 150	175
Voorzitters één shift	96	74	59	72
Plaatsvervangend voorzitter hele dag	154	140	114	135
Plaatsvervangend voorzitter één shift	68	68	55	65
Overige stembureauleden hele dag	183	↑ 161	↓ 127	156
Overige stembureauleden één shift	89	78	69	77
Teller (avond)	39	↑ 38	↓ 33	37

Basis: alle respondenten | n = 308

⁶ Sommige gemeenten werkten niet met shifts, terwijl bij andere gemeenten alle deelnemers in shifts ingedeeld waren. De basis verschilt dus per regel.

4.2 Instructies

4.2.1 Instructies voorzitters

Bij alle gemeenten hebben de (plaatsvervangend) voorzitters van de stembureaus een instructie in een of andere vorm gevolgd. De meeste hebben een digitale instructie (anders dan de instructie van het ministerie) inclusief toets gevolgd (57%). Eén gemeente heeft aangegeven het niet meer te kunnen achterhalen.

4.2 | Voorzitters instructie gevolgd naar gemeentegrootte

	Groot	Middelgroot	Klein	Totaal
Zij hebben een andere digitale instructie gevolgd, inclusief toets	↑ 87%	↓ 55%	↓ 49%	57%
Zij hebben een algemene klassikale bijeenkomst bijgewoond	↓ 17%	↑ 46%	↑ 44%	43%
Zij hebben een klassikale bijeenkomst voor specifiek de (plaatsvervangend) voorzitters bijgewoond	↑ 53%	38%	↓ 31%	38%
Zij hebben de online stembureau instructie van BZK gevolgd	17%	29%	31%	28%
Zij hebben een andere instructie gevolgd, zonder toets	↑ 17%	↓ 5%	9%	7%
Zij hebben een andere digitale instructie gevolgd, zonder toets	0%	4%	7%	4%
Zij hebben een andere instructie gevolgd, inclusief toets	0%	2%	3%	2%
Diversen	10%	7%	9%	7%
Kan ik niet meer achterhalen	3%	0%	0%	0%

Basis: alle respondenten | n = 307

De instructie van de voorzitters ging in bijna alle gevallen over het invullen van het proces-verbaal (94%) en de regels en procedures (93%).

4.3 | Inhoud voorzitters instructie

Invullen van het proces-verbaal	94%
De regels en procedures	93%
Omgaan met volmachten	87%
Manier van tellen	85%
Omgaan met stemmers met een lichamelijke en verstandelijke beperking	82%
Houding en gedrag	79%
Omgaan met moeilijke situaties	78%
Oefenen van vaardigheden	36%
Diversen	6%
Kan ik niet meer achterhalen	2%

Basis: alle respondenten | n = 307

4.2.2 Instructies overige stembureauleden

Eén gemeente geeft aan dat de overige leden van de stembureaus geen instructie hebben gevolgd voordat ze werden benoemd. Deze gemeente geeft als reden hiervan op dat de instructie al bekend was bij de stembureauleden. Eén gemeente geeft aan het niet meer te kunnen achterhalen. In alle andere gemeenten hebben de overige stembureauleden een instructie gevolgd.

Ook hier is de digitale instructie (anders dan de instructie van het ministerie), inclusief toets de meest gevolgde instructie (54%). Deze instructie is vaker gevolgd in de grote gemeenten (87%) dan in de middelgrote (51%) en kleine gemeenten (50%). In de kleine en middelgrote gemeenten is vaker een algemene klassikale bijeenkomst bijgewoond (38% en 36%) dan in de grote gemeenten (3%).

4.4 | Overige leden instructie gevolgd

Zij hebben een andere digitale instructie gevolgd, inclusief toets	54%
Zij hebben een algemene klassikale bijeenkomst bijgewoond	33%
Zij hebben de online stembureau instructie van BZK gevolgd	26%
Zij hebben een klassikale bijeenkomst voor specifiek de overige stembureauleden bijgewoond	9%
Zij hebben een andere instructie gevolgd, zonder toets	5%
Zij hebben een andere digitale instructie gevolgd, zonder toets	5%
Zij hebben een andere instructie gevolgd, inclusief toets	2%
Diversen	7%

Basis: alle respondenten | n = 308

De instructie ging in de meeste gevallen over de regels en procedures (92%), hoe om te gaan met volmachten (85%) en de manier van tellen (84%). In gemeenten waar meer dan twee verkiezingen zijn gehouden ging de instructie van de stembureauleden vaker over de regels en procedures (98% versus 90%).

4.5 | Inhoud overige stembureauleden instructie

De regels en procedures	92%
Omgaan met volmachten	85%
Manier van tellen	84%
Omgaan met stemmers met een lichamelijke en verstandelijke beperking	80%
Houding en gedrag	75%
Omgaan met moeilijke situaties	73%
Invullen van het proces-verbaal	43%
Oefenen van vaardigheden	37%
Diversen	7%
Kan ik niet meer achterhalen	2%

Basis: gemeenten waarbij overige stembureauleden instructie hebben gevolgd | n = 307

4.2.3 Instructies tellers

In de meeste gemeenten hebben de tellers een aangepaste/eenvoudigere instructie gekregen (43%) of helemaal geen instructie (29%). In bijna een op de vijf (19%) gemeenten hebben de tellers dezelfde instructie gekregen als de overige stembureauleden. In de kleine gemeenten hebben de tellers vaker dezelfde instructie gekregen als de overige stembureauleden.

4.6 | Tellers instructie gevolgd naar gemeentegrootte

	Groot	Middelgroot	Klein	Totaal
Ja, maar een aangepaste/eenvoudigere variant dan de overige stembureauleden	57%	41%	40%	43%
Ja, dezelfde als overige stembureauleden	↓ 10%	↓ 17%	↑ 31%	19%
Nee	20%	31%	25%	29%
Wij hebben geen gebruik gemaakt van tellers die niet ook stembureau lid zijn	13%	10%	4%	9%

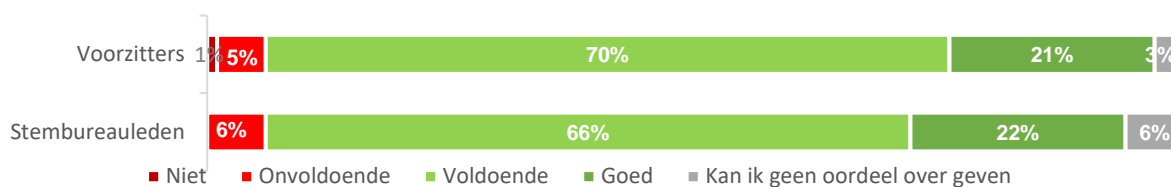
Basis: alle respondenten | n = 308

4.2.4. Kennis en vaardigheden voorzitters en leden

Over het algemeen schatten de meeste gemeenten in dat de voorzitters (91%) en de stembureauleden (88%) voldoende/goed beschikken over de kennis en vaardigheden die gevraagd worden bij de werving. Slechts een klein deel van de gemeenten geeft aan dat de voorzitters (6%) en de stembureauleden (6%) niet of onvoldoende beschikken over de kennis en vaardigheden. Een aantal gemeenten geven aan geen oordeel te kunnen geven over de kennis en vaardigheden van de voorzitters (3%) en de stembureauleden (6%).

In de middelgrote gemeenten geeft men vaker aan dat de voorzitters voldoende/goed over de kennis en vaardigheden beschikken (93%) dan in de grote gemeenten (80%).

4.8 | Beschikken over kennis en vaardigheden voorzitters en leden

Basis: Alle respondenten | n=308

4.3 PowerPoint ministerie van BZK

Ruim de helft van de gemeenten (56%) heeft tijdens de instructiebijeenkomst gebruik gemaakt van de PowerPoint-instructie die door het ministerie van BZK beschikbaar is gesteld. In kleine gemeenten is vaker gebruik gemaakt van de PowerPoint-instructie dan in middelgrote gemeenten. Twee gemeenten hebben aangegeven niet meer te kunnen achterhalen of de PowerPoint-instructie gebruikt is.

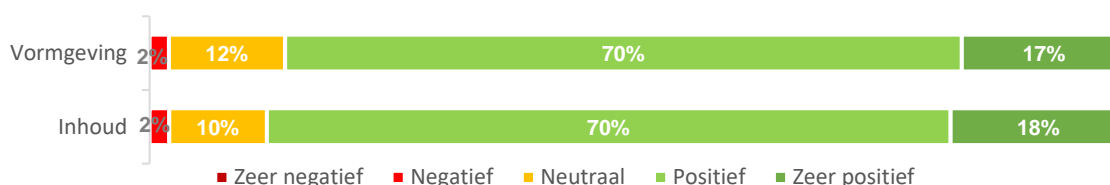
4.7 | PowerPoint-instructie van het ministerie van BZK gebruikt

Groot	40%
Middelgroot	↓ 53%
Klein	↑ 74%
Totaal	56%

Basis: gemeenten waarin instructie d.m.v. bijeenkomst in gehouden | n= 214

In de gemeenten waar gebruik is gemaakt van de PowerPoint-instructie is 87% tevreden tot zeer tevreden over de vormgeving ervan en 88% over de inhoud. Slechts twee gemeenten zijn negatief over de vormgeving en inhoud.

4.8 | Beoordeling PowerPoint-instructie

Basis: gemeenten die gebruik hebben gemaakt van PowerPoint-instructie | n = 119

Als suggestie voor verbetering van de PowerPoint-instructie wordt voornamelijk genoemd dat het korter kan en dat er voorbeelden gebruikt moeten worden.

4.4 Digitale instructie

Acht op de tien gemeenten (81%) hebben gebruik gemaakt van een digitale instructie voor de voorzitters of andere stembureauleden⁷. Deze gemeenten geven als reden voor dit gebruik voornamelijk aan dat dit makkelijker te regelen is dan een klassikale instructie (54%).

4.9 | Reden gebruik gemaakt van digitale instructie

Dat is makkelijker te regelen dan het organiseren van klassikale instructies	54%
Dat levert een objectief criterium op om eventueel personen niet te benoemen als stembureau lid	44%
Dat is goedkoper dan het organiseren van klassikale instructies	6%
Diversen	30%
Weet ik niet/ kan ik niet meer achterhalen	6%

Basis: gemeenten waarin gebruik is gemaakt van een digitale instructie | n = 250

⁷ Zie paragraaf 4.2.1 en 4.2.2 voor een verdeling van de varianten in digitale instructies die gemeenten hebben gebruikt.

Gemeenten die geen gebruik hebben gemaakt van de door het ministerie van het BZK ontwikkelde digitale instructie geven voornamelijk als reden hiervoor aan dat meerdere instructies leiden tot verwarring (28%).

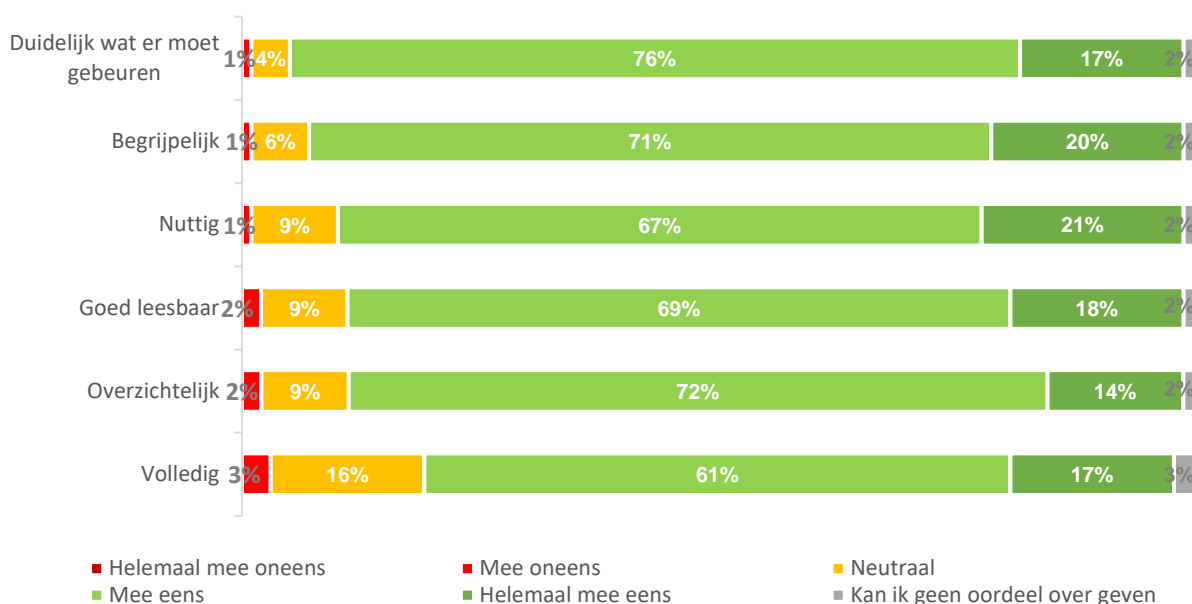
4.10 | Reden niet geweest op door ministerie van BZK ontwikkelde digitale instructie

Meerdere instructies leiden tot verwarring	28%
De klassikale instructie is afdoende	17%
Mijn gemeente heeft een eigen digitale instructie ontwikkeld	14%
De BZK-instructie wijkt op één of meer punten af van de werkwijze in mijn gemeente	14%
Diversen	50%

Basis: gemeenten waarin geen gebruik is gemaakt van door ministerie van BZK ontwikkelde digitale instructie | n = 230

Drie op de tien gemeenten (29%) hebben gebruik gemaakt van de instructie van het ministerie van BZK. De instructie van het ministerie van BZK wordt door de grote meerderheid positief beoordeeld op alle punten. Drie gemeenten hebben aangegeven dat de instructie niet volledig is, twee gemeenten geven aan dat de instructie niet goed leesbaar en niet overzichtelijk is. Eén gemeente geeft aan dat de instructie op de punten 'nuttig', 'begrijpelijk' en 'duidelijk wat er moet gebeuren' niet goed scoort. Enkele gemeenten kunnen geen oordeel geven.

4.11 | Beoordeling instructie BZK

Basis: Gemeenten die gebruik hebben gemaakt van instructie BZK | n = 90

Het merendeel van de gemeenten (87%) heeft geen suggesties voor verbeteringen van de online stembureau-instructies van het ministerie van BZK. De door de overige gemeenten (13%) gegeven suggesties lopen erg uiteen.

4.5 Controle stembureauleden

In de meeste gemeenten (94%) is tijdens de verkiezingsdag het functioneren van de stembureauleden gecontroleerd. In de meeste gevallen zijn de stembureaus éénmaal op de dag van de stemming bezocht door iemand van de gemeente (45%). Dit is vaker gedaan in de middelgrote gemeenten dan in de kleine gemeenten. In ruim één op de drie gemeenten (34%) zijn de stembureaus meermalen bezocht. Dit is vaker gebeurd in kleine gemeenten dan in grote en middelgrote gemeenten. In de grote en middelgrote gemeenten is er vaker geen controle gedaan naar het functioneren van de stembureauleden dan in kleine gemeenten.

In de gemeenten waar twee verkiezingen waren, zijn de stembureaus vaker meermalen bezocht (37%) dan in de gemeenten waar meer dan twee verkiezingen waren (23%). In de gemeenten waar meer dan twee verkiezingen waren is er vaker op een andere manier gecontroleerd (14%) dan in de gemeenten waar twee verkiezingen waren (6%).

4.12 | Functioneren van de stembureauleden gecontroleerd

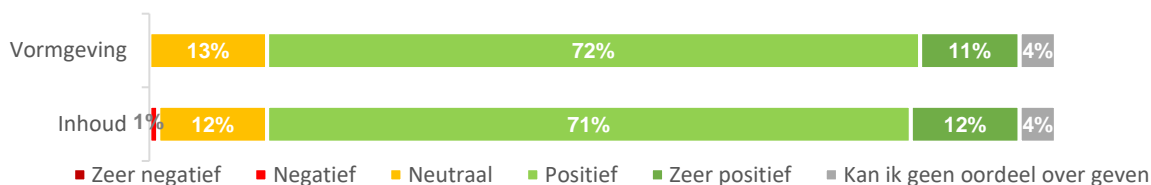
	Groot	Middelgroot	Klein	Totaal
Ja, de stembureaus werden éénmaal op de dag van de stemming bezocht door iemand van de gemeente	37%	↑ 54%	↓ 21%	45%
Ja, de stembureaus werden meermalen op de dag van de stemming bezocht door iemand van de gemeente	↓ 13%	↓ 27%	66%	34%
Ja er is telefonisch contact geweest met de voorzitters	10%	7%	9%	7%
Ja, anders namelijk	↑ 27%	↓ 6%	↓ 4%	7%
Nee	↑ 13%	↑ 7%	↓ 0%	6%

Basis: alle respondenten | n = 308

4.6 Brochures

De brochure voor de stembureau-instructies wordt door 83% van de gemeenten positief tot zeer positief beoordeeld op inhoud en vormgeving. Slechts drie gemeenten geven een negatief oordeel over de inhoud van de brochure.

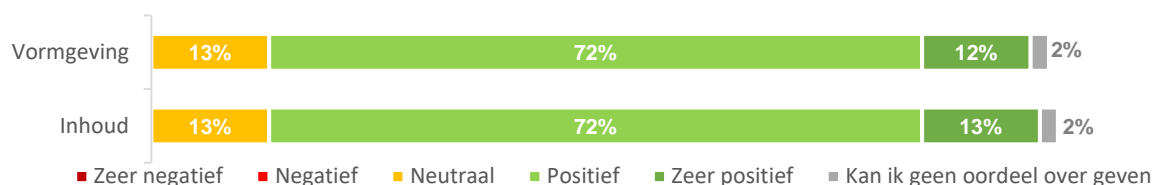
4.13 | Beoordeling brochure 'stembureau-instructie'

Basis: alle respondenten | n = 308

De brochure 'Geldige identiteitsdocumenten' wordt door 84% van de gemeenten positief tot zeer positief beoordeeld op vormgeving en door 85% van de gemeenten positief tot zeer positief op inhoud. Geen enkele gemeente geeft een negatief oordeel over de inhoud van de brochure, één gemeente geeft een negatief oordeel over de vormgeving van de brochure.

4.14 | Beoordeling brochure 'Geldige identiteitsdocumenten'

Basis: alle respondenten | n = 308

4.7 Telinstructie

10% van de gemeenten heeft geen telinstructie voorgeschreven aan de stembureauleden en eventuele tellers. De meeste gemeenten hebben de telinstructie van het ministerie van BZK voorgeschreven (40%). In 23% van de gemeenten is de telinstructie door de gemeente ontwikkeld. Ook geeft een deel aan andere telinstructies te hebben gegeven (26%). Hieronder vallen voornamelijk de Craft Lean methode, e-learning en eigen aanvullingen op de telinstructie van BZK.

4.15 | Voorgeschreven telinstructie

	Groot	Middelgroot	Klein	Totaal
Telinstructie van het ministerie van BZK	40%	40%	37%	40%
Telinstructie die door de gemeente is ontwikkeld	↑ 37%	↓ 19%	28%	23%
Diversen	23%	27%	25%	26%
Er is geen telinstructie aanbevolen	↓ 0%	↑ 12%	10%	10%
Kan ik niet meer achterhalen	0%	1%	0%	1%

Basis: alle respondenten | n = 308

Gemeenten geven aan voor een bepaalde telinstructie te kiezen omdat men die duidelijk en efficiënt vindt. Bij de instructie van het ministerie van BZK wordt bovendien aangegeven dat hiervoor is gekozen omdat deze is aanbevolen door het Rijk.

Als reden dat er geen telinstructie is gegeven wordt voornamelijk opgegeven dat stembureauleden ervaring hebben of dat er informatie is aangereikt waarbij mensen zelf de keuze hadden daarnaar te kijken.

5. Overig

5.1 Proces-verbaal

De gemeenteambtenaren van bijna alle gemeenten (99%) geven aan dat de processen-verbaal van de stembureaus (N 10) en de opgaven met stemtotalen van de burgemeester (N 11) zijn gepubliceerd op de website van de gemeente. Twee gemeenten hebben aangegeven dat dit niet gebeurd is, zij hebben hiervoor geen reden opgegeven.

5.2 Digitale hulpmiddelen

Bijna alle gemeenten (97%) hebben gebruik gemaakt van de Ondersteunende Software Verkiezingen (OSV) voor het berekenen van de uitslag van de verkiezing. Zes gemeenten (2%) hebben gebruik gemaakt van een ander digitaal hulpmiddel. Hierbij wordt Procura een aantal keer genoemd. In vier gemeenten is geen gebruik gemaakt van digitale hulpmiddelen voor het berekenen van de uitslag van de verkiezingen.

5.3 Overige opmerkingen

Bij de mogelijkheid om overige opmerkingen in te vullen geeft 72% aan geen opmerkingen te hebben. De gegeven opmerkingen gaan voornamelijk over problemen met de Ondersteunende Software Verkiezingen (OSV).

“Invoeren van gegevens in OSV verliep niet vlekkeloos. Installatie van OSV verliep ook niet goed.”

“OSV is en blijft een zeer gebruikersonvriendelijk en onhandig systeem. Uitsluitend voor opmaken van de uitslag te gebruiken. Bij de voorbereidingen na afloop van de verkiezingen maken we van een ander systeem gebruik waarmee we alle functionaliteiten m.b.t. verkiezingen aanwezig zijn.”

“OSV was bij invoeren erg frustrerend. Dingen sprongen na alles ingevuld te hebben op 0 en op een bepaald moment moest alles opnieuw worden opgestart.”

“Graag OSV simpeler inrichten.”

Evaluatie van het experiment centrale stemopneming

Evaluatie van het experiment centrale stemopneming bij de gecombineerde provinciale staten- en waterschaps- verkiezingen 20 maart 2019

Rapport 20 mei 2019

Inhoudsopgave

1.	Inleiding	4
1.1	Leeswijzer	4
2.	Gemeenten	5
2.1	Achtergrond	5
2.2	Transport en opslag	6
2.2.1	Transport	6
2.2.2	Opslag	7
2.3	Het tellen van de stemmen	8
2.3.1	Locatie(s)	8
2.3.2	Tellen	8
2.3.3	Instructie	9
2.3.4	Aantal tellers	10
2.3.5	Bekendheid deelname experiment	10
2.4	De kosten	10
2.4.1	Kosten transport	11
2.4.2	Kosten opslag	11
2.4.3	Kosten locatie	11
2.4.4	Vergoeding	11
2.4.5	Overige kosten centrale stemopneming	11
2.4.6	Opmerkingen kosten	11
2.5	Oordeel centrale stemopneming	12
3.	Tellers en voorzitters	14
3.1	Achtergronden doelgroep	14
3.1.1	Respons	14
3.1.2	Functie	14
3.1.3	Werkzaamheden	15
3.1.4	Eerdere telwerkzaamheden	15
3.2	Instructie	15
3.3	Aantal leden	16
3.3.1	Leden gemeentelijk stembureau	16
3.3.2	Leden telteams	17
3.4	Locatie	19
3.4.1	Locatie	19
3.4.2	Teltafels	19
3.4.3	Overzicht	20
3.5	Verloop	21
3.5.1	Proces-verbaal	21
3.5.2	Efficiëntie	21
3.6	Algemeen oordeel	22

4. Bijlage..... 24

1. Inleiding

Sinds 2013 maakt de Tijdelijke experimentenwet stembiljetten en centrale stemopneming het mogelijk om bij verkiezingen mee te doen aan een experiment met een centrale opzet van de stemopneming (centraal tellen van de stembiljetten). In gemeenten die meedoen aan het experiment verrichten de stembureaus op de avond van de telling alleen een voorlopige telling (uitsluitend op lijstniveau, dus nog niet op kandidaatsniveau). De definitieve telling vindt de dag daarna plaats, op een of meer centrale locaties. Zo kan de telling uniform, transparant en onder toezicht worden verricht, door personen die er niet al een lange werkdag op hebben zitten. Bij de gecombineerde provinciale staten- en waterschapsverkiezingen van 20 maart 2019 hebben 76 van de 355 gemeenten geëxperimenteerd met een centrale opzet van het tellen van de stemmen.

In opdracht van het Ministerie van Binnenlandse zaken en Koninkrijksrelaties heeft onderzoeksbureau Kantar dit experiment geëvalueerd. Onderdeel van deze evaluatie was het uitzetten van een online vragenlijst onder gemeentefunctionarissen die belast waren met de organisatie van de verkiezingen in hun gemeente, terwijl eveneens een vragenlijst is uitgezet onder de tellers, leden en voorzitters van het centraal stembureau.

In hoofdstuk 2 van dit rapport worden de resultaten weergegeven van de enquête die is ingevuld door de gemeentefunctionarissen die belast waren met de organisatie van de verkiezingen.

In hoofdstuk 3 van dit rapport worden de bevindingen gepresenteerd van de enquête die is uitgezet onder de tellers, leden en voorzitters van het centraal stembureau. Deze vragenlijst is naar de gemeentelijk contactpersoon gestuurd met het verzoek deze door te sturen naar de doelgroep.

1.1 Leeswijzer

De resultaten van de enquête onder gemeenteambtenaren (hoofdstuk 2) zijn zowel op totaalniveau gepresenteerd als (waar relevant) uitgesplitst naar gemeentegrootte. Het aantal georganiseerde verkiezingen (een, twee of drie waterschappen) bleek na analyse niet relevant en deze uitsplitsing is dus niet opgenomen in de tabellen van het rapport. In hoofdstuk 3 is er waar relevant een uitsplitsing gemaakt naar gemeentegrootte en de verschillende functies (tellers, leden en voorzitters). Eventuele significante verschillen (95% betrouwbaarheidsinterval) zijn weergegeven met behulp van een plus (+) of een min (–) in de tabel.

Aan het onderdeel onder gemeenteambtenaren hebben 62 gemeenten deelgenomen. Ondanks een goede respons van ruim 80% is dit een te kleine basis voor toetsing op statistische significantie. In dit hoofdstuk zijn er dus geen significante verschillen weergegeven in de tabellen.

Bij open vragen zijn de veelvoorkomende antwoorden beschreven, waarbij enkele citaten als bloemlezing in het rapport zijn opgenomen.

2. Gemeenten

Voor de evaluatie van de centrale stemopneming is aan de gemeentefunctionarissen die belast waren met de organisatie van de verkiezingen, in de gemeenten die deel hebben genomen aan het experiment, een vragenlijst voorgelegd. Hierbij is gevraagd naar de transport en opslag van de stemmen, de locatie en het verloop van de centrale stemopneming en de kosten.

2.1 Achtergrond

Totaal hebben 62 van de 76 gemeenten die deelnamen aan de centrale stemopneming de vragenlijst ingevuld, dit is een respons van 82%. In onderstaande tabellen is weergegeven hoe de respons is verdeeld naar gemeentegrootte en het aantal waterschappen.

2.1 | Respons naar gemeentekennmerken

Grote gemeenten (meer dan 100.000 inwoners)	16%	<i>n</i> = 10
Middelgrote gemeenten (20.000 – 100.000 inwoners)	58%	<i>n</i> = 36
Kleine gemeenten (minder dan 20.000 inwoners)	26%	<i>n</i> = 16
Aantal georganiseerde verkiezingen		
2 verkiezingen (voor Provinciale Staten en 1 waterschap)	79%	<i>n</i> = 49
3 verkiezingen (voor Provinciale Staten en 2 waterschappen)	15%	<i>n</i> = 9
4 verkiezingen (voor Provinciale Staten en 3 waterschappen)	6%	<i>n</i> = 4
5 verkiezingen (voor Provinciale Staten en 4 waterschappen)	0%	<i>n</i> = 0
<i>Basis: alle respondenten n= 62</i>		

Overwegingen om mee te doen aan het experiment zijn voornamelijk dat dat het een betrouwbaardere manier van tellen is en dat men zich hiermee al voorbereidt op de mogelijke verplichte veranderingen in het telproces.

“Vooruitlopend op eventuele wetgeving. In deze fase nog mee kunnen denken en feedback geven voordat het definitief is.”

“Zorgvuldigheid, transparantie en misschien eerder klaar.”

“Allereerst om de betrouwbaarheid te verhogen. Ten tweede om dit proces beter in de vingers te hebben wanneer dit experiment opgenomen wordt in wetgeving.”

“Anticiperen op komende ontwikkelingen waarbij centraal tellen verplicht wordt. Tevens leek ons dit een uitgelezen moment om bij twee verkiezingen tegelijk te voorkomen dat het tellen nachtwerk werd. En niet onbelangrijk, de nauwkeurigheid van de telling is gebaat bij frisse, uitgeslapen tellers.”

2.2 Transport en opslag

2.2.1 Transport

De stembescheiden zijn bij 44% in stembussen en bij 56% in een transportboxen vervoerd.

2.2 | Transport stembescheiden naar gemeentegrootte

	Groot	Middelgroot	Klein	Totaal
Stembussen	70%	36%	44%	44%
Transportboxen	30%	64%	56%	56%

Basis: alle respondenten | n= 62

De stembescheiden zijn voor 56% van de gemeenten vervoerd door de gemeenten, bij 14% door een extern ingehuurd transportbedrijf en 30% van de gemeenten geeft aan dat ze dit op een andere manier hebben vervoerd. Hierbij worden voornamelijk de voorzitter/stembureauleden genoemd.

2.3 | Transport stembescheiden door wie naar gemeentegrootte

	Groot	Middelgroot	Klein	Totaal
Gemeenten	30%	56%	75%	56%
Extern transportbedrijf	50%	8%	0%	13%
Anders	20%	36%	25%	31%

Basis: alle respondenten | n= 62

Wanneer de stembescheiden zijn vervoerd door de gemeente geeft men als toelichting dat dit is gedaan omdat dit praktisch en goedkoop is. Wanneer bij het transport van stembescheiden gebruik is gemaakt van een externe partij is hiervoor gekozen omdat dit niet door eigen personeel kon worden opgepakt en omdat desbetreffend bedrijf dit altijd doet.

“De schaalgrootte en oppervlakte van de gemeente behoeft specialistische inzet.” (transport door extern transportbedrijf)

“Dit is een partner waarmee wij vaker samen werken. Deze samenwerking is ook prima.” (transport door extern transportbedrijf)

“Eigen mensen zijn toch al aan het werk op de verkiezingsavond/nacht.” (transport door gemeente)

“Praktische overwegingen.” (transport door gemeente)

“Makkelijk, accuraat en goedkoop.” (transport door gemeente)

In totaal geeft 81% aan dat er afspraken zijn gemaakt met betrekking tot de overdracht van de stembussen/transportboxen. Bij 16% van de gemeenten waren er geen afspraken en 3% geeft aan het niet te weten. De toelichting die men geeft over de gemaakte afspraken is zeer divers, evenals de genoemde redenen om geen afspraken te maken.

2.4 | Afspraken over overdracht naar gemeentegrootte

Groot	80%
Middelgroot	83%
Klein	75%
Totaal	81%

Basis: alle respondenten | n= 62

Bij 97% van de gemeenten waren er steeds minimaal twee personen betrokken bij het vervoer van een stembus/transportbox. Eén gemeente geeft aan dat dit niet het geval was en één gemeente geeft aan het niet meer te kunnen achterhalen. De gemeente die heeft aangegeven dat er niet telkens twee personen betrokken waren bij het vervoer gaf de volgende reden:

“Bij een groot deel van het transport waren wel 2 personen betrokken, bij een klein deel (de feitelijke levering bij de locatie) niet.”

2.2.2 Opslag

In 69% van de gemeenten werden de stembussen/transportboxen gedurende de nacht opgeslagen in het gemeentehuis. In 31% was er een andere opslaglocatie. Dit betrof meestal de tellocatie.

2.5 | Opslaglocatie stembescheiden naar gemeentegrootte

	Groot	Middelgroot	Klein	Totaal
Gemeentehuis	10%	75%	94%	69%
Andere locatie	90%	25%	6%	31%

Basis: alle respondenten | n= 62

In 85% van de gemeenten werden de enveloppen (met daarin voor elk stembureau het proces-verbaal en de sleutel van de stembus/transportbox) opgeslagen in het gemeentehuis gedurende de nacht voorafgaande aan de centrale stemopneming. Bij 15% van de gemeenten zijn de enveloppen op een andere locatie opgeslagen. De genoemde locaties zijn divers.

2.6 | Opslaglocatie enveloppen naar gemeentegrootte

	Groot	Middelgroot	Klein	Totaal
Gemeentehuis	50%	89%	100%	85%
Andere locatie	50%	11%	0%	15%

Basis: alle respondenten | n= 62

Om te verzekeren dat de opslag van enerzijds de stembussen/transportboxen en anderzijds de enveloppen veilig en betrouwbaar verliep werden onder meer de opslag in aparte afsluitbare ruimtes/kluizen en de aanwezigheid van beveiliging/alarmsysteem als maatregelen getroffen.

“Twee fysiek gescheiden ruimtes (tel-hal en kluis), beide met eigen bewaking.”

“Alles is opgeslagen in de grote kluis in het gemeentehuis met een alarmbeveiliging.”

“Naast de normale beveiliging is er fysiek een beveiliging in het gemeentehuis aanwezig geweest (avond, nacht en tijdens centraal stemmen tellen).”

Een alarm (87%) en een afgesloten ruimte (87%) waren de meest voorkomende vormen van beveiliging die aanwezig waren bij de opslag van de stembescheiden. Grote gemeenten maken ook gebruik van een extern beveiligingsbedrijf.

2.7 | Beveiliging bij opslag stembescheiden naar gemeentegrootte

	Groot	Middelgroot	Klein	Totaal
Alarm	70%	89%	94%	87%
Afgesloten ruimte	90%	83%	94%	87%
Kluis	30%	56%	69%	54%
Extern beveiligingsbedrijf	70%	25%	0%	27%
Gemeentelijke beveiligers	40%	6%	0%	10%
Diversen	0%	3%	6%	3%

Basis: alle respondenten | n = 62

Geen van de gemeenten rapporteert bijzonderheden bij het transport, de overdrachten of de opslag van de transportboxen.

2.3 Het tellen van de stemmen

2.3.1 Locatie(s)

De centrale stemopneming werd voornamelijk op een enkele locatie gedaan (98%). In één gemeente was de centrale stemopneming op twee locaties gedaan. De locatie(s) waren voornamelijk het gemeentehuis of een sporthal. Deze locaties waren voornamelijk gekozen met de overwegingen dat hier voldoende ruimte is. Daarnaast was een reden dat de locatie een centrale ligging heeft en een overzichtelijke ruimte is.

2.3.2 Tellen

De centrale stemopneming op donderdag 21 maart begon in de meeste gemeente tussen acht en negen uur 's ochtends (89%). Zie onderstaande tabel voor de overige begintijden.

2.8 | Begintijd centrale stemopneming

7.30	6%
8.00	13%
8.30	31%
9.00	45%
9.15	2%
9.30	2%
10.00	2%

Basis: alle respondenten | n = 62

De aangegeven eindtijd ligt erg uiteen, maar ligt meestal tussen vier en zes uur 's middags. Zie onderstaande tabel voor de eindtijden.

2.9 | Eindtijd centrale stemopneming

Voor 12.00 uur	2%
12.00 – 13.59	15%
14.00 – 15.59	17%
16.00 – 17.59	36%
18.00 – 19.59	19%
20.00 – 21.59	14%
Na 22.00 uur	3%

Basis: alle respondenten | n = 62

2.3.3. Instructie

In 73% van de gemeenten hebben de leden een instructie gevolgd. In de toelichting op wat de training inhield, gaven de meeste gemeenten een reactie over de vorm van de instructie (persoonlijk, online of klassikaal) of de bron van de instructie (intern of extern ontwikkeld). In 27% van de gemeenten is geen training of instructie gevolgd door de leden.

2.10 | Leden instructie gevolgd naar gemeentegrootte

Grote gemeenten (>100.000)	90%
Middelgrote gemeenten (20.000 – 100.000)	69%
Kleine gemeenten (<20.000)	69%
Totaal	73%

Basis: alle respondenten | n= 62

In 90% van de gemeenten hebben de tellers een instructie gevolgd. Gemeenten geven voornamelijk een toelichting op de vorm van de instructie (persoonlijk, online of klassikaal). Een aantal gemeenten geeft aan dat er specifiek aandacht is gegeven aan de verschillen ten opzichte van het 'regulier tellen', of dat de telleiders een aparte instructie hebben gevolgd. In 10% van de gemeenten is geen training of instructie gevolgd door de tellers.

2.11 | Tellers instructie gevolgd naar gemeentegrootte

Grote gemeenten (>100.000)	100%
Middelgrote gemeenten (20.000 – 100.000)	89%
Kleine gemeenten (<20.000)	88%
Totaal	90%

Basis: alle respondenten | n= 62

2.3.4. Aantal tellers

Gemiddeld waren er bij de centrale stemopneming 6,9 leden van het gemeentelijk stembureau en 81,8 tellers. Hierbij waren er 14,5 telteams die bestonden uit 5,0 tellers per telteam. Eén gemeente heeft aangegeven het niet te kunnen achterhalen.

2.12 | Aantal leden, tellers en telteams naar gemeentegrootte

	Groot	Middelgroot	Klein	Totaal
Gemiddeld aantal leden	9,7	6,7	5,7	6,9
Gemiddeld aantal tellers	280,2	52,5	22,1	81,8
Aantal telteams	41,8	10,6	6,1	14,5
Aantal tellers per telteam	5,8	4,8	4,8	5,0

Basis: alle respondenten | n = 61

2.3.5. Bekendheid deelname experiment

In elke gemeente is er bekendheid gegeven aan de deelname van het experiment. Dit is voornamelijk gedaan via de website (82%) en via een persbericht (48%).

2.13 | Hoe bekendheid gegeven aan deelname experiment

	Groot	Middelgroot	Klein	Totaal
Ja, via de website	80%	81%	88%	82%
Ja, via een persbericht	50%	42%	63%	48%
Ja, via sociale media	40%	36%	38%	37%
Ja, via de krant/TV	20%	33%	44%	34%
Diversen	0%	3%	6%	3%
Kan ik niet meer achterhalen	10%	3%	0%	3%

Basis: alle respondenten | n = 62

2.4 De kosten

De meerkosten kennen een grote spreiding. In de bijlage vindt u een gedetailleerd overzicht. Bekijk onderstaande tabel voor een overzicht van de mediaan¹ van de meerkosten die zijn gemaakt.

2.14 Mediaan van meerkosten centrale stemopneming naar gemeentegrootte (in euro)

	Groot	Middelgroot	Klein	Totaal	Basis (n=)
Transport	6.950	400	0	375	38
Opslag	693	0	0	0	42
Locatie	10.250	275	0	0	43
Vergoedingen	14.500	2.845	200	2.500	47
Overige kosten	3.500	0	0	0	47

Basis: alle respondenten | n = 62

¹ Er zijn enkele gemeenten die aangeven veel extra kosten te hebben gemaakt, waardoor het gemiddelde sterk beïnvloed wordt. Daarom tonen we de mediaan. De mediaan is de 'middelste waarde', oftewel de waarde waarbij de helft van de respondenten een lager antwoord geeft en de helft van de respondenten een hoger antwoord.

2.4.1 Kosten transport

Een kwart van de gemeenten (26%) geeft aan geen extra kosten (0 euro) te hebben gemaakt voor het vervoer van de stembussen of de transportboxen ten opzichte van het vervoer voor de reguliere stemopneming. In 35% van de gemeenten zijn er wel extra kosten gemaakt voor het vervoer, bij enkele gemeenten veel kosten. De mediaan van de extra kosten voor vervoer (inclusief de gemeenten die geen extra kosten hebben gemaakt) ligt op 375 euro. Daarnaast geeft 39% van de gemeenten aan het niet te weten.

2.4.2 Kosten opslag

Voor de opslag van de stembussen of de transportboxen zijn volgens de meeste gemeenten (56%) geen extra kosten gemaakt (0 euro). In 11% van de gemeenten zijn er wel meerkosten gemaakt voor de opslag. Er zijn opnieuw enkele gemeenten die aangeven veel extra kosten te hebben gemaakt. De mediaan van de extra kosten voor vervoer ligt op 0 euro. Daarnaast geeft 32% van de gemeenten aan het niet te weten.

2.4.3 Kosten locatie

Ook voor de huur en inrichting van de tellocatie zijn er volgens de meeste gemeenten (35%) geen extra kosten gemaakt. In 34% van de gemeenten zijn er wel extra kosten gemaakt voor de huur en inrichting van de tellocatie. De mediaan voor de extra kosten ligt op 0 euro. Opnieuw zijn er enkele gemeenten die aangeven veel extra kosten te hebben gemaakt. Daarnaast geeft 31% van de gemeenten aan het niet te weten.

2.4.4 Vergoeding

De (extra) kosten die samenhangen met de vergoeding aan de leden van het gemeentelijk stembureau en de tellers variëren sterk. Opnieuw zijn er enkele gemeenten die aangeven veel extra kosten te hebben gemaakt. De mediaan voor extra kosten ligt op 2.500 euro. Twee gemeenten geven aan geen extra kosten (0 euro) te hebben gemaakt met de vergoeding aan de leden van het gemeentelijk stembureau en de tellers. Een kwart (24%) van de gemeenten weet niet wat de extra kosten waren voor dit onderdeel.

In vijf gemeenten (11%) is ervoor gekozen om de vergoedingen aan de leden van de stembureaus te verlagen ten opzichte van een reguliere stemopneming, omdat zij minder telwerkzaamheden hoefden te verrichten. Deze vijf gemeenten hebben gemiddeld 7.614 euro bespaard. 87% van de gemeenten hebben de vergoeding niet verlaagd. De redenen waarom dit niet is gedaan lopen erg uiteen. Eén gemeente geeft aan niet meer te kunnen achterhalen of de vergoedingen aan de leden van de stembureaus zijn verlaagd ten opzichte van een reguliere stemopneming.

2.4.5 Overige kosten centrale stemopneming

In 61% van de gemeenten waren er nog andere kosten gemaakt die samenhangen met de centrale stemopneming, 39% van de gemeenten geeft aan dat er geen andere extra kosten waren. Van deze gemeenten geeft 37% aan niet meer te kunnen achterhalen wat de kosten waren. De mediaan van de overige kosten ligt op 0 euro. Gemaakte kosten hadden voornamelijk betrekking op de aanschaf van materialen en catering.

2.4.6 Opmerkingen kosten

Opmerkingen over de kosten van het experiment met centrale stemopneming zijn voornamelijk dat de kosten hoger zijn of dat er nog een evaluatie moet plaats vinden over de kosten.

2.5 Oordeel centrale stemopneming

In 71% van de gemeenten werd het verloop van de centrale stemopneming als (zeer) goed beoordeeld.

3.15 | Oordeel verloop centrale stemopneming

Basis: alle respondenten | n = 62

Mensen die een (zeer) goed oordeel hebben gegeven, geven aan dat het proces efficiënt verliep.

“Het liep perfect, foutjes in de tellingen werden er goed uitgehaald, goede samenwerking binnen de teams en met het gemeentelijk stembureau, het liep op rolletjes.” (zeer goed)

“Alles liep op rolletjes. Leerpunten van eerste keer cso [centrale stemopneming; red.] hebben we dit keer in de processen verwerkt. Super beheersbare en transparante manier van werken. Door de cso is ons waarschijnlijk een hertelling bespaard gebleven.” (zeer goed)

“Door de instructies en inzet van controleurs/deskundigen, konden vragen van tellers afdoende worden beantwoord en problemen worden opgelost.” (goed)

De respondenten die het (zeer) slecht of niet goed, niet slecht vonden geven voornamelijk aan dat het te veel tijd kost en er te weinig tellers waren.

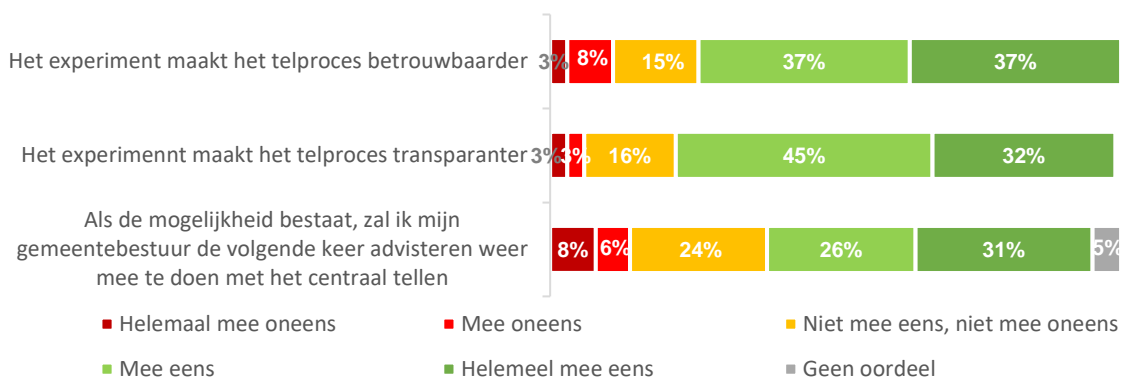
“De inschatting van benodigde tellers die we bij de cursus vanuit BZK gekregen hebben klopte niet. Er was veel meer tijd nodig dan verwacht. Het gehele traject kost enorm veel tijd.” (slecht)

“Aantallen te groot en te weinig tellers.” (zeer slecht)

“Duurde toch nog langer dan verwacht, waardoor na de middag de fut er uitging. Er werden nog steeds telfouten gemaakt.” (niet goed, niet slecht)

Over het algemeen geven mensen aan het eens te zijn met de stelling dat het experiment het telproces betrouwbaarder (74% (helemaal) mee eens) en transparanter (78% (helemaal) mee eens) maakt. Ongeveer de helft van de gemeenten (45%) geeft aan te zullen adviseren weer mee te doen met de centrale stemopneming.

2.16 | Oordeel experiment centrale stemopneming

Basis: alle respondenten | n = 62

3. Tellers en voorzitters

Voor het experiment met centrale stemopneming is naar de deelnemende gemeenten een vragenlijst gestuurd bedoeld voor de voorzitters en leden van het gemeentelijk stembureau en de tellers. Hierbij is gevraagd naar de meningen van deze personen over het verloop van het experiment met centrale stemopneming.

3.1 Achtergronden doelgroep

3.1.1 Respons

De vragenlijst voor de voorzitters, stembureauleden en tellers is door 889 respondenten ingevuld. Totaal heeft in 65% van de gemeenten die deelnemen aan het experiment minimaal één iemand de vragenlijst ingevuld (58 van de 89 gemeenten). In figuur 3.1 ziet u de respons naar gemeentegrootte. In de bijlage vindt u een overzicht van welke gemeenten hebben deelgenomen aan de enquête.

3.1 | Overzicht respons naar gemeentegrootte

Groot	13%	<i>n</i> = 130
Middelgroot	77%	<i>n</i> = 776
Klein	11%	<i>n</i> = 108

Basis: alle respondenten | n = 889

3.1.2 Functie

Van de respondenten was 72% werkzaam als teller bij het experiment voor de centrale stemopneming, 21% was lid van het gemeentelijk stembureau en 7% was voorzitter van het gemeentelijk stembureau. Bij de grote en middelgrote gemeenten zijn er relatief meer tellers onder de deelnemers, bij de kleine gemeenten zijn er relatief meer leden en voorzitters.

3.2 | Functies naar gemeentegrootte²

	Groot	Middelgroot	Klein	Totaal
Teller	+ 75%	+ 74%	- 49%	72%
Lid	- 17%	- 19%	+ 34%	21%
Voorzitter	- 8%	- 6%	+ 17%	7%

Basis: alle respondenten | n = 889

² Significante verschillen zijn in de tabellen aangegeven met een + (hoger) of – (lager)

3.1.3 Werkzaamheden

Van de stembureauleden en voorzitters zijn telwerkzaamheden (71%) en het beoordelen van de geldigheid van de stembiljetten (69%) de meest voorkomende taken, zie figuur 3.2 voor de overige werkzaamheden. Voorzitters hebben vaker dan leden de werkzaamheden 'beoordelen geldigheid stembiljetten', 'uitkomsten per stembureau genoteerd', 'vaststellen van uitkomsten op gemeentelijk niveau' en 'ontvangen van stembussen' uitgevoerd.

3.3 | Werkzaamheden van leden gemeentelijk stembureau

	Voorzitters	Leden	Totaal
Telwerkzaamheden	64%	74%	71%
Beoordelen geldigheid stembiljet	+ 79%	- 65%	69%
Uitkomsten per stembureau genoteerd	+ 62%	- 34%	42%
Vaststellen van uitkomsten op gemeentelijk niveau	+ 56%	- 30%	37%
Ontvangen van stembussen	+ 38%	- 11%	18%
Logistieke werkzaamheden	26%	25%	25%
Procedure verwisselde stembescheiden	20%	8%	11%
Overdracht verwisselde stembescheiden	18%	8%	10%
Behandelen van bezwaren	9%	3%	5%
Diversen	11%	12%	12%

Basis: voorzitter en leden gemeentelijk stembureau | n = 249

Bij de 'diversen' wordt voornamelijk benoemd dat ze toezicht houden/controleren en een aanspreekpunt zijn.

3.1.4 Eerdere telwerkzaamheden

Van de tellers heeft bijna de helft (49%) al wel eens eerder telwerkzaamheden uitgevoerd. In de grote gemeenten hebben tellers minder vaak al eerder telwerkzaamheden uitgevoerd.

3.4 | Al eerder telwerkzaamheden uitgevoerd naar gemeentegrootte

Grote gemeenten (>100.000)	- 31%
Middelgrote gemeenten (20.000 – 100.000)	+ 51%
Kleine gemeenten (<20.000)	+ 59%
Totaal	49%

Basis: tellers | n = 640

3.2 Instructie

Totaal heeft 88% voorafgaand aan het experiment met de centrale stemopneming een instructie gehad van de gemeente. Voorzitters hebben vaker een instructie gehad dan tellers.

3.5 | Instructie gehad van gemeente naar functie

Voorzitters	+ 95%
Leden	90%
Tellers	- 87%
Totaal	88%

Basis: alle respondenten | n = 889

De inhoud van de instructies ging het meest over het tellen van de stemmen (92%) en de taakverdeling (74%). Tellers hebben over het algemeen een minder uitgebreide instructie ontvangen dan voorzitters en stembureauleden. Zie onderstaande tabel voor de overige onderwerpen van de instructies.

3.6 | Inhoud van de instructies die zijn gegeven

	Voorzitters	Leden	Tellers	Totaal
Tellen van de stemmen	- 86%	- 85%	+ 96%	92%
Taakverdeling	+89%	+ 79%	- 71%	74%
Procedure bij aantreffen andere stembescheiden	+63%	49%	- 45%	47%
Inrichting van de ruimte	+70%	+ 59%	- 32%	40%
Regels gemeente voor waarnemers	25%	+ 33%	- 19%	22%
Inhoud proces-verbaal stembureau	+ 59%	+ 53%	- 22%	31%
Inhoud proces-verbaal gemeentelijk stembureau	+ 49%	+ 48%	- 15%	24%
Diversen	2%	+ 9%	- 4%	5%
Geen van deze	2%	-	1%	1%

Basis: alle respondenten die instructie hebben ontvangen | n = 784

Onder diversen wordt e-learning een aantal keer benoemd, of een meer algemene uitleg.

3.3 Aantal leden

3.3.1 Leden gemeentelijk stembureau

Gemiddeld bestaat het gemeentelijk stembureau uit 6,6 leden, hierbij is het minimum 1 lid en het maximum 75 leden.

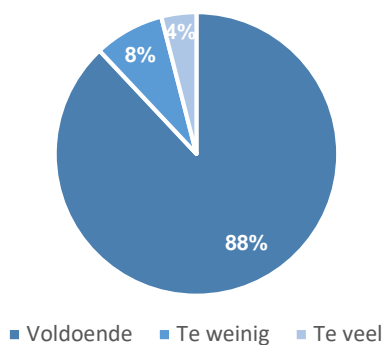
3.7 | Aantal leden gemeentelijk stembureau naar gemeentegrootte

	Groot	Middelgroot	Klein	Totaal
1-2	+ 3%	- 0%	+ 2%	1%
3-4	+ 84%	- 29%	- 24%	34%
5-6	- 10%	+ 54%	+ 43%	47%
7-8	- 0%	- 8%	+ 22%	10%
9-10	0%	3%	2%	3%
11+	3%	6%	8%	6%
Gemiddeld aantal	4,1	6,9	7,0	6,6

Basis: voorzitter en leden gemeentelijk stembureau | n = 249

Bijna negen op de tien (88%) leden en voorzitters van het gemeentelijk stembureau geven aan dat het aantal leden voldoende was. 8% geeft aan dat er te weinig leden waren en 4% dat er te veel leden waren.

3.8 | Voldoende leden gemeentelijk stembureau

	Gem	Min	Max	n
Aantal leden bij voldoende	6,1	1	75	219
Gewenst aantal leden				
Bij te weinig	16,0	4	60	21
Bij te veel	3,4	3	5	9

Basis: Alle leden en voorzitters van het gemeentelijk stembureau | n = 249

3.3.2 Leden telteams

De telteams bestonden gemiddeld uit vijf leden (5,1) met een minimum van 1 lid en een maximum van 50 leden. Het gemiddeld aantal leden per telteam is lager voor de grootste gemeenten.

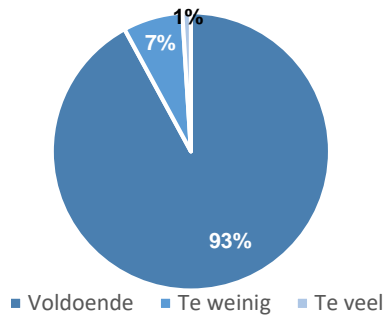
3.9 | Aantal leden per telteams naar gemeentegrootte

	Groot	Middelgroot	Klein	Totaal
1-2	- 1%	+6%	+ 9%	6%
3-4	+ 88%	- 16%	- 22%	26%
5-6	- 9%	+ 66%	+/- 53%	58%
7-8	- 2%	+ 8%	+ 13%	8%
9-10	1%	2%	1%	2%
11+	- 0%	1%	2%	1%
Gemiddeld aantal	- 4,1	+ 5,2	+ 5,1	5,1

Basis: Alle respondenten | n = 889

In totaal geeft 93% aan dat de telteams uit voldoende leden bestonden, terwijl 7% zegt dat ze te weinig leden hadden. Zij geven aan dat de telteams gemiddeld uit 3,4 leden had moeten bestaan. Enkele respondenten (1%) geven aan dat ze te veel leden hadden. Volgens hen hadden de telteams uit gemiddeld 9,4 leden moeten bestaan.

3.10 | Voldoende leden telteams

	Gem	Min	Max	<i>n</i>
Aantal leden bij voldoende	5,1	1	50	825
Gewenst aantal leden				
Bij te weinig	9,4	3	50	58
Bij te veel	3,5	2	5	6

Basis: Alle respondenten | n = 889

De overige opmerkingen over de telteams zijn erg divers.

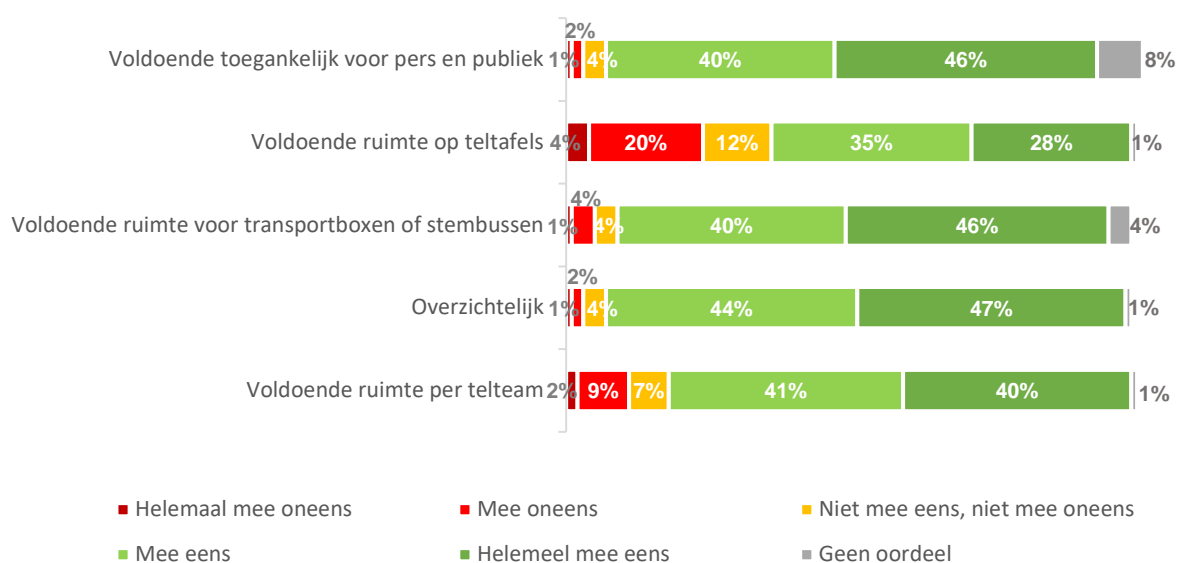
3.4 Locatie

3.4.1 Locatie

De locaties waar de centrale stemopneming heeft plaatsgevonden worden over het algemeen goed beoordeeld. Het minst tevreden is men over de ruimte op de tel tafels en de hoeveelheid ruimte per telteam.

De kleine en middelgrote gemeenten geven vaker aan dat er voldoende ruimte is op de tel tafels (kleine gemeenten 62%, middelgrote gemeenten 65% en grote gemeenten 47%). De middelgrote gemeenten geven vaker aan dat de locatie voldoende toegankelijk is voor pers en publiek (middelgrote gemeenten 87% versus kleine gemeenten 78% en grote gemeenten 83%).

3.11 | Beoordeling locatie

Basis: alle respondenten | n = 889

3.4.2 Tel tafels

Twee derde (67%) geeft aan dat de tel tafels groot genoeg waren, 31% geeft aan dat dit niet het geval was en 2% geeft aan geen tel tafels gebruikt te hebben. In de grote gemeenten is het aantal mensen dat aangeeft dat de tel tafels groot genoeg waren lager.

3.12 | Tel tafels groot genoeg naar gemeentegrootte

Groot	- 53%
Middelgroot	+ 69%
Klein	+ 73%
Totaal	67%

Basis: alle respondenten | n=889

Wanneer gebruik werd gemaakt van tel tafels konden volgens drie op de vijf respondenten (62%) alle stembiljetten op de tel tafels geteld worden. Bij grote gemeenten konden de stembiljetten minder vaak op de tel tafels worden geteld.

3.13 | Stembiljetten konden op tel tafels naar gemeentegrootte

Groot	- 37%
Middelgroot	+ 65%
Klein	+ 68%
Totaal	62%

Basis: alle respondenten waarbij gebruik werd gemaakt van tel tafels | n=875

Bij een derde (34%) van alle respondenten kwam het voor dat er stembiljetten op de grond geteld werden. Dit kwam vaker voor bij de grote gemeenten.

3.14 | Stembiljetten op grond geteld naar gemeentegrootte

Groot	+ 72%
Middelgroot	- 28%
Klein	- 31%
Totaal	34%

Basis: alle respondenten | n=889

3.4.3. Overzicht

Over het algemeen konden negen op de tien (90%) voorzitters of leden van het gemeentelijk stembureau goed toezicht houden, 3% geeft aan niet goed toezicht te kunnen houden en 7% geeft aan het niet te weten. In kleine gemeenten geven voorzitters of leden vaker aan dat ze geen goed toezicht kunnen houden dan in middelgrote gemeenten.

3.15 | Voorzitters of leden konden goed toezicht houden naar gemeentegrootte

	Ja	Nee	Weet niet
Groot	97%	3%	0%
Middelgroot	90%	- 1%	9%
Klein	89%	+ 9%	2%
Totaal	90%	3%	7%

Basis: voorzitters of leden van gemeentelijk stembureau | n = 249

3.5 Verloop

3.5.1 Proces-verbaal

Het proces-verbaal van het gemeentelijk stembureau wordt door negen op de tien (90%) voorzitters of leden van het gemeentelijk stembureau als duidelijk beoordeeld.

3.15 | Proces-verbaal duidelijk naar gemeentegrootte

Groot	97%
Middelgroot	91%
Klein	82%
Totaal	90%

Basis: leden en voorzitters van gemeentelijk stembureau | n=249

De mensen die het proces-verbaal onduidelijk vonden geven aan dat dit ligt aan de onduidelijkheid over welk onderdeel men moest invullen en dat het moeilijk te lezen is. Hieronder een aantal citaten:

“Niet helder genoeg is wat meteen in OSV wordt ingevoerd en wat niet, bijvoorbeeld bij bijlage 1. Het was niet helder genoeg dat je bijlage 2 vooraf uit OSV kunt draaien.”

“Je moet veel te veel lezen en dan is het lastig te begrijpen wat er precies bedoeld wordt.”

“Er veel verwarring optreedt doordat er twee processen-verbaal zijn. Sommige onderdelen uit proces-verbaal 1, staan bijna hetzelfde in onderdeel 2. Voor telleiders is het daardoor onduidelijk waar zij gegevens moeten invullen en wanneer zij gegevens al dan niet moeten overnemen. Ook vonden telleiders het lastig om verschillen te verklaren omdat zij niet aanwezig waren bij de stemming. Zij mogen niet uitgaan van de telling van het stembureau (dit moet opnieuw geteld worden bij een verschil), maar moeten wel uitgaan van de verschillen verklaring. Dit blijkt verwarrend te werken. Ook het taalgebruik in het proces-verbaal bleek verwarrend te werken voor telleiders. Door lange zinnen, dubbele ontkenningen en veel verwijzingen is het vaak onduidelijk wat waar ingevuld moet worden.”

3.5.2 Efficiëntie

De telling is efficiënt verlopen volgens ruim vier vijfde (84%) van de voorzitters, stembureauleden en tellers. De middelgrote gemeenten geven vaker aan dat de telling efficiënt is verlopen. Stembureauleden geven vaker aan dat de telling niet efficiënt is verlopen (22% vs 16% gemiddeld).

3.16 | Telling efficiënt verlopen naar gemeentegrootte

Groot	- 78%
Middelgroot	+ 87%
Klein	- 78%
Totaal	84%

Basis: alle respondenten | n=889

Mensen die aangeven dat de telling niet efficiënt verlopen is geven aan voornamelijk problemen te ondervinden gerelateerd aan de ruimten (te weinig ruimte, geen overzicht), aantal mensen (te weinig tellers of controleurs), of dat het langer duurde dan verwacht (lang wachten op controle, veel pauzes werden genomen, hertellingen). Hieronder worden een aantal citaten weergegeven.

“Er zat veel tijd tussen het administratief afhandelen van de ene telling en het openen van de volgende transportbox.”

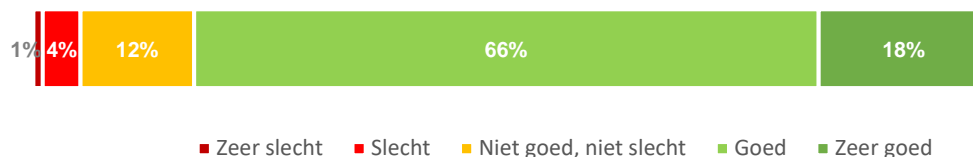
“De tafels waren veel te klein of te weinig aanwezig. We moesten heel wat formulieren op de grond leggen.”

“Doordat er te weinig telploegen waren, kwamen we in tijdsnood.”

3.6 Algemeen oordeel

Ruim vier op de vijf (84%) respondenten beoordelen de tellingen in zijn geheel als (zeer) goed. De middelgrote gemeenten beoordelen de telling vaker als (heel) goed dan kleine gemeenten (86% versus 70%).

3.17 | Oordeel tellingen in geheel

Basis: alle respondenten | n = 889

Mensen die een positief oordeel hebben gegeven over de telling geven aan dat het goed en efficiënt is verlopen en dat fouten snel werden opgelost. Hieronder zijn een aantal citaten opgenomen.

“De telling verliep vlot en er zijn nog enige onvolkomenheden uit de eerste telling hersteld.”

“Duidelijk systeem, tellers hebben er nog diverse ‘foutlopers’ uit weten te halen. Controleteams wisten ook prima wat ze moesten doen.”

“Er werden tijdens het centraal stemmen tellen nog best veel foutjes van de avond ervoor uitgehaald. Nuttig om dit dus fris en fruitig de volgende dag te doen.”

“Het centraal tellen was goed geregeld door de gemeente.”

“Het was even wennen; eenmaal bezig verliep het proces goed.”

Mensen die een neutraal oordeel hebben gegeven over de telling geven ook aan dat het te lang duurde. Daarnaast geven ze problemen aan met de instructies en logistieke problemen. Hieronder wordt een aantal citaten weergegeven.

“De logistiek van het tellen, dus toevoer formulieren, de steekproef en proces verbaal, moet veel beter worden. Het telproces had naar mijn mening tot 4 uur sneller gekund.”

“Doordat er niet vooraf een duidelijke instructie werd gegeven, organiseerde elk team zijn eigen werkwijze. Daardoor kostte het geheel te veel tijd en sloeg de vermoeidheid toe.

“Centrale telling verliep prima, maar 2 extra telteams waren handig geweest. Het werd onverwacht laat.”

“De instructies moeten duidelijker, daarmee voorkom je veel oponthoud.”

De mensen die de telling in zijn geheel als negatief beoordelen geven aan dat het te lang duurde. Daarnaast wordt een aantal keer genoemd dat de organisatie niet goed verliep en dat er problemen waren met de ruimte. Hieronder wordt een aantal citaten weergegeven.

“Door het centraal tellen waren we uiteindelijk veel meer tijd kwijt aan het tellen dan als er op de reguliere manier geteld wordt.”

“Ruimten onoverzichtelijk, taken niet goed verdeeld. Het is te veel als je op de dag van de verkiezingen dik 21 uur in touw bent en dan na 4 uurtjes slaap weer 10 uur zonder pauze alert moet zijn. Er zijn meer mensen nodig om dit experiment te laten slagen.”

“Het streven was de telling rond 14.00 uur klaar te hebben. Het was onderhand 17.00 uur toen ik naar huis ging en toen was de telling nog niet klaar.”

4. Bijlage

Overzicht meerkosten grote gemeenten (in euro)

	Meerkosten vervoer	Meerkosten opslag	Meerkosten locatie	Meerkosten tellers	Overige meerkosten	Totale meerkosten
	-	-	-	-	0	-
	7.900	735	13.330	20.500	18.370	60.835
	-	-	-	-	-	-
	4.000	0	6.700	0	5.000	15.700
	3.500	650	10.500	8.900	800	24.350
	50.000	10.000	45.000	93.000	100.000	298.000
	30.000	13.000	140.000	65.000	50.000	298.000
	-	-	10.000	12.000	2.000	24.000
	6.000	-	0	17.000	-	23.000
	-	0	0	10.000	0	10.000
Mediaan	6.950	693	10.250	14.500	3.500	24.175
Gemiddelde	16.900	4.062	28.191	28.300	22.021	94.236

Overzicht meerkosten middelgrote gemeenten (in euro)

	Meerkosten vervoer	Meerkosten opslag	Meerkosten locatie	Meerkosten tellers	Overige meerkosten	Totale meerkosten
	300	0	-	2.940	2.000	5.240
	-	-	-	-	0	-
	500	-	0	300	0	800
	0	0	0	5.000	300	5.300
	3000	500	1.200	2.000	0	6.700
	-	-	-	2.400	0	2.400
	0	0	1.063	3.500	750	5.313
	0	0	0	4.500	500	5.000
	500	0	0	-	0	500
	-	-	-	2.200	-	2.200
	1.650	0	1.000	10.000	2.000	14.650
	-	-	-	7.500	-	7.500
	-	0	0	2.000	2.000	4.000
	0	0	0	2.200	-	2.200
	-	-	-	270	0	270
	400	0	300	10.000	4.000	14.700
	-	0	-	2.750	-	2.750
	0	0	2.000	2.500	600	5.100
	1.000	-	0	500	1.000	2.500
	0	0	1.750	4.100	2.000	7.850
	3.000	0	5.000	6.000	0	14.000
	-	-	-	11.600	0	11.600
	-	0	2.200	-	-	2.200
	0	1.000	320	-	0	1.320
	5.000	0	3.000	5.500	0	13.500
	-	0	-	-	-	-
	-	-	-	50	0	50
	1.500	0	250	2.500	0	4.250
	900	0	300	3.300	1.250	5.750
	400	0	0	2.000	0	2.400
	1.955	0	-	4.300	7.000	13.255
	-	0	0	5.000	0	5.000
	0	0	0	140	0	140
	-	-	-	-	-	-
	0	0	2.500	-	300	2.800
	-	1.000	250	-	0	1.250
Mediaan	400	0	275	2.845	0	4.250
Gemiddelde	914	96	881	3.752	864	5.227

Overzicht meerkosten kleine gemeenten (in euro)

	Meerkosten vervoer	Meerkosten opslag	Meerkosten locatie	Meerkosten tellers	Overige meerkosten	Totale meerkosten
	1.000	0	0	500	-	1.500
	0	0	-	-	-	-
	0	0	0	1.500	1.500	3.000
	200	0	0	1.750	650	2.600
	0	0	0	0	-	0
	0	0	0	200	0	200
	350	0	0	1.250	0	1.600
	-	-	0	-	0	-
	-	-	-	-	-	-
	-	-	-	-	-	-
	-	0	0	50	0	50
	0	0	0	50	0	50
	-	-	-	-	0	-
	-	-	-	100	0	100
	0	-	0	13	500	513
	0	0	600	750	1.350	2.700
Mediaan	0	0	0	200	0	513
Gemiddelde	155	0	55	560	364	1.119

Overzicht aantal respondenten per gemeente die deel heeft genomen aan het experiment

Gemeenten	Voorzitter	Lid	Teller	Totaal	Ambtenaar vragenlijst gemeente ingevuld
Aalburg	-	-	-	-	-
Aalten	-	-	-	-	✓
Altena	-	-	-	-	-
Assen	-	-	-	-	-
Asten	1	2	-	3	-
Beekdaelen	5	12	17	34	✓
Bergen op Zoom	-	-	-	-	-
Bernheze	-	5	8	13	✓
Blaricum	-	1	-	1	✓
Bloemendaal	-	1	-	1	✓
Borger-Odoorn	4	19	39	62	✓
Borne	-	1	5	6	✓
Breda	1	-	-	1	✓
Cuijk	-	-	-	-	✓
Dantumadiel	1	6	4	11	-
Deventer	1	-	-	1	✓
Dinkelland	-	-	-	-	✓
Dongeradeel	-	2	13	15	-
Eemnes	-	3	-	3	✓
Elburg	2	4	9	15	✓
Enschede	8	18	86	112	✓
Ferwerderadiel	-	-	-	-	-
Grave	-	1	-	1	✓
Groningen	-	-	-	-	✓
Groetegast	-	-	-	-	-
Gulpen-Wittem	5	4	7	16	✓
Harderwijk	1	13	27	41	✓
Hardinxveld-Giessendam	1	-	-	1	✓
Harlingen	1	1	-	2	✓
Heemstede	-	-	-	-	✓
Heerlen	-	-	-	-	✓
Hof van Twente	1	-	-	1	✓
Houten	-	3	16	19	✓
Kampen	4	20	22	46	✓
Kapelle	-	1	-	1	✓
Kollumerland en Nieuwkruisland	-	-	-	-	-
Landgraaf	1	1	-	2	✓
Landsmeer	1	-	-	1	✓
Langedijk	-	-	-	-	✓
Lansingerland	6	15	25	46	✓
Laren	-	-	-	-	-
Leek	-	-	-	-	-
Leeuwarden	-	-	-	-	✓
Lopik	1	-	-	1	✓
Losser	-	-	7	7	✓
Maastricht	-	1	-	1	✓

Marum	-	-	-	-	-
Mill en Sint Hubert	-	1	-	1	✓
Nieuwegein	-	4	35	39	✓
Nieuwkoop	3	1	3	7	✓
Nijkerk	1	4	28	33	✓
Noardeast-Fryslân	-	-	8	8	-
Nuth	-	-	1	1	-
Olst-Wijhe	1	-	1	2	✓
Onderbanken	-	-	-	-	-
Oost Gelre	1	4	48	53	✓
Opsterland	5	8	16	29	✓
Ouder-Amstel	-	1	5	6	✓
Peel en Maas	1	3	18	22	-
Pekela	-	1	11	12	✓
Putten	-	1	-	1	-
Raalte	-	4	18	22	✓
Rhenen	1	2	8	11	✓
Rotterdam	-	-	-	-	✓
Schagen	-	-	-	-	✓
Schinnen	-	-	-	-	-
s-Gravenhage	-	1	-	1	✓
Sint Anthonis	2	6	7	15	✓
Stein	-	1	15	16	✓
Stichtse Vecht	-	-	-	-	-
Tubbergen	-	1	-	1	✓
Twenterand	1	-	35	36	✓
Tynaarlo	-	1	34	35	✓
Uithoorn	-	1	21	22	✓
Veendam	3	1	28	32	-
Veenendaal	-	1	-	1	-
Velsen	-	-	-	-	-
Venray	1	-	-	1	✓
Waadhoeke	1	-	-	1	✓
Waalre	-	-	-	-	✓
Werkendam	-	-	-	-	-
Westerkwartier	-	1	-	1	✓
Westland	-	-	-	-	-
Wijdmeren	-	1	14	15	✓
Woudrichem	-	-	-	-	-
Zaanstad	-	-	-	-	✓
Zoetermeer	-	-	1	1	✓
Zuidhorn	-	-	-	-	-
Zwolle	-	-	-	-	✓